

OSMANLI AİLE HUKUKUNDA AKIL HASTALIĞININ (CÜNÛN) NİKÂH VE TALÂK HÜKÜMLERİNE ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KOÇ*

Öz

Fıkıhta akıl hastalığı, söz ve fiillerin nadir haller dışında normal cereyan etmesini engelleyen akıl bozukluğu şeklinde tanımlanır. Vücüb ehliyeti insan olma özelliğine bağlı olduğu için akıl hastaları tam vücüb ehliyetine sahiptirler. Akıl hastaları temyiz gücünden yoksun oldukları için edâ ehliyetleri yoktur. Akıl hastalarının sözlü tasarrufları ve diğer hukuki eylemleri geçersizdir. Mahkeme kararı gereksizdir doğrudan hacir altında olan akıl hastalarının hakları ve sorumlulukları kendileri adına hukuki temsilcileri tarafından yerine getirilir. Çalışmamızda Osmanlı aile hukukunda akıl hastalığının nikâh ve talâk hükümlerine etkisini inceleyeceğiz. Fıkıh mezheplerinin akıl hastalarının evlenme ve boşanma konularıyla alakalı farklı görüşleri bulunmaktadır. Osmanlı hukukunda Hanefî mezhebi, 16. yüzyılın ortalarından itibaren resmî mezhep olarak kabul edilmiştir. Bu çalışmada nikâh ve talâk özelinde akıl hastalarıyla ilgili Osmanlı mahkemelerinde karara bağlanan hükümler Hanefî mezhebinin görüşleriyle uyumluluk bakımından incelenecektir. Bu amaca ulaşmak için genel anlamda mezheplerin özelde de Hanefî mezhebinin konuya ilişkin görüşleri ele alınacaktır. Daha sonra Osmanlı dönemi fetva mecmualarında konumuzla alakalı fetvaları yanında konumuz ile ilgili mahkeme kararlarından örnekler üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: İslam Hukuku, Osmanlı, Akıl Hastalığı, Nikâh, Talâk.

The Effect Of Mental Illness On Verdicts Regarding Marriage And Talaq In Ottoman Family Law

Abstract

In fiqh, mental illness is described as a disorder that prevents a person from speaking and/or acting normally, except in rare cases. As being exempted from Wujüb (Obligations) depends on the quality of being a functioning

Geliş Tarihi: 30 Kasım 2021 - Kabul Tarihi: 08 Şubat 2022.

Atıf Bilgisi: Mehmet Koç "Osmanlı Aile Hukukunda Akıl Hastalığının (Cünûn) Nikâh ve Talâk Hükümlerine Etkisi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 130, Sayı: 256, İstanbul 2022, s. 149-174.

* Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Fıkıh Anabilim Dalı, mehkoc06@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2443-1652.

human, mentally ill patients are fully exempted from Wujüb. Mentally ill patients do not have the capacity to act because they lack the power of appeal, Verbal acts and otherwise legally binding actions of mentally ill individuals are invalid. The rights and responsibilities of the mentally ill people who are directly under arrest, without the need for a court decision are fulfilled by their legal representatives on their behalf. This study examines the effect of mental illness on verdicts regarding marriage and talaq in Ottoman Family Law. Madhhabs have different views regarding the issues of marriage and divorce acts of mentally ill individuals. In Ottoman law, the Hanafî Madhhab was accepted as the sect of the state starting from the mid-16th century. In this study, the provisions of the Ottoman courts regarding marriage and talaq will be examined in terms of compellability with the views of the Hanafî Madhhab. In order to achieve this aim, the views of the sects in general and the Hanafî sect on the subject will be discussed. Then, examples from the court decisions related to our subject will be emphasized as well as the fatwas related to our subject in the Ottoman period fatwa journals.

Keywords: Islamic Law, Ottoman, Mental Illness, Marriage, Talaq.

1. Giriş

İslam hukukunda akıl hastalığı (cünûn), söz ve eylemlerin nadir durumlar dışında normal seyretmesini engelleyen akıl bozukluğu olarak tanımlanır.¹ İslam hukukunda akıl hastaları ehliyet açısından değerlendirildiğinde; onların vücûb ehliyetleri tamdır ve temyiz gücünden yoksun oldukları için edâ ehliyetleri yoktur.² Edâ/fiil ehliyetleri olmadığından sözlü tasarrufları engellenerek hacir altına alınırlar. Akıl hastalarının hak ve sorumlulukları kanuni temsilcileri tarafından yerine getirilir. Bu hak ve sorumluluklar şahıs ve mal kapsamına giren konulardandır.³

Bu çalışmada Osmanlı aile hukukunda akıl hastalığının nikâh ve talâk hükümlerine etkisi Osmanlı hukuk tarihi araştırmalarında birincil kaynaklardan sayılan fetva mecmuaları ve mahkeme defterlerinden hareketle ele alınacaktır. Osmanlı aile hukukunda akıl hastalığının nikâh ve talâk hükümlerine etkisi konusunda genel bir kanaat oluşturması için Osmanlı'nın klasik dönemine ait latinize edilmiş,⁴ matbu⁵ ve el yazması⁶ fetva mecmuaları incelendi. Osmanlı'nın klasik ve Tanzimat dönemlerine ait 400 adet transkribe edilmiş

¹ Abdulkemim Zeydan, *el-Vecîz fî Usûli'l-fikh*, Müessesetü Kurtuba, Beyrut 1987, s. 102; "Cünûn", *el-Mevsuatu'l-fikhiyye*, Vizâretü'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, C. XVI, Kuveyt 1989, s. 99; İbrahim Kâfi Dönmez, "Cünûn", *DİA*, C. XIII, TDV Yayınları, İstanbul 1993, s. 125.

² Vehbetü'z-Zuhaylî, *Usûli'l-fikhü'l-İslâmî*, Dâru'l-Fikr, C. I, Şam 1986, s. 168; "Cünûn", *a.g.e.*, s. 99; Dönmez, *a.g.e.*, s. 127.

³ Zeydan, *a.g.e.*, s. 103; Zuhaylî, *a.g.e.*, s. 168; "Cünûn", *a.g.e.*, s. 105; Saffet Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 6. Baskı, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2003, s. 102.

⁴ M. Ertuğrul Düздаğ, *Şeyhülislâm Ebüssuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, Enderun Kitapevi, İstanbul 1972; Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, Haz. Süleyman Kaya, Klasik Yayınları, İstanbul 2009; Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-fetâva*, Haz. Süleyman Kaya, Klasik Yayınları, İstanbul 2011.

⁵ Şeyhülislam Çatalcahı Ali Efendi, *Fetavâ-yı Ali Efendi*, TBMM Kütüphanesi Eser No: 1927/841, İstanbul 1894; Şeyhülislam Dürrizzâde Mehmed Ârif Efendi, *Neticetü'l-Fetâvâ maa'n-Nükûl*, Matbaa-i Âmiri, İstanbul 1849.

⁶ Şeyhülislam Minkârizâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, British Museum, No. 135, Londra.

mahkeme defterleri incelendi. Bulunan örnekler sayıca fazla olmamasına rağmen Osmanlı aile hukukunda akıl hastalığının nikâh ve talâk hükümlerine etkisi noktasında genel bir kanaat oluşturması düşünülmektedir.

Bu araştırmada öncelikle İslam hukukunda akıl hastalığı kavramı ve akıl hastalığı kavramıyla yakından bağlantılı olan ehliyet, hacir, velî ve vasi kavramları hakkında kısaca bilgi verilecektir. Daha sonra akıl hastalarının Osmanlı mahkemelerindeki genel durumuna değinilecektir. Akabinde akıl hastalığının nikâh ve talâk hükümlerine etkisi fıkıh mezheplerinin farklı görüşleri dikkate alınarak aktarılırken beraberinde meselenin fetva mecmualarına ve mahkeme kararlarına yansımaları örnekleri sunulacaktır. Çalışmada İslam aile hukukunda yer alan bütün nikâh ve talâk konularıyla ilgili örnekler Osmanlı kayıtlarında bulunmadığı için kayıtlarda bulunan örneklerle alakalı nikâh ve talâk hükümleri hakkında bilgi verilecektir.

Aklıl hastalığının nikâh ve talâk hükümlerine etkisinin fetva ve mahkeme kararları referans alınarak incelenmesi özelindeki bu çalışmanın İslam hukuk tarihine katkı sunması ümit edilmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde akıl hastalığı yanında akıl hastalığı ile yakından bağlantılı olan ehliyet, hacir, velî ve vasi kavramları hakkında kısaca bilgi verilecektir. Bu kısımda akıl hastalarının sahip olduğu ehliyet ve akıl hastalığı hakkında kısaca bilgi verilecektir.

1.1. Ehliyet ve Cünûn Kavramları

Arapça'da ehl kökünden türetilmiş olan ehliyet sözlükte “*yetki, elverişlilik, liyakat, yeterlilik*” gibi manalara gelir.⁷ Istilahta ise kişinin dini-hukuki hükümlerin muhatabı olmaya yani hakk, yetki ve sorumluluk üstlenmeye elverişlilik olarak ifade edilir.⁸ Kişinin hak ve sorumluluklara “*elverişli olma*” durumu klasik fıkıh usulü kitaplarında “*salâhiyet*” terimi ile ifade edilmektedir.⁹ Ehliyet, vücûb/hak ehliyeti ve edâ/fiil ehliyeti olarak ikiye ayrılır.¹⁰

Vücûb ehliyeti, kişinin haklara sahip olabilme (ilzâm) ve borç altına girebilmeyi (iltizâm) mümkün kılan ehliyettir.¹¹ Vücûb ehliyeti hukuki kişiliğe yani zimmete bağlıdır.¹² Zimmet, şahsî haklara sahip olmaya ve borçlanmaya

⁷ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, Nşr. Abdullah Ali el-Kebîr, Dâru'l-Maârif, Kahire, t.y., madde: “ehl”, s. 163.

⁸ Zeydan, *a.g.e.*, s. 92; Ali Bardakoğlu, “Ehliyet”, *DİA*, C. VII, TDV Yayınları, İstanbul 1994, s. 533; Köse, *a.g.e.*, s. 99.

⁹ Ebû'l-Hasen Ebû'l-Usr Fahrü'l-İslâm Ali b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerim el-Pezdevî, *el-Usûl*, C. I, Mektebetü Mişkâti'l-İslâmiyyeti, y.y., t.y., s. 47. <http://www.almeshkat.net/books>; Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, Thk. Ebû'l-Vefâ el-Afgânî, C. II, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1993, s. 334.

¹⁰ Pezdevî, 46; Serahsî, *a.g.e.*, s. 332; Muhammed b. Afîf el-Bâcûrî el-Hudârî, *Usûlü'l-fıkıh*, el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, İskenderiye 2002, s. 90; Zeydan, *a.g.e.*, s. 92.

¹¹ Zeydan, *a.g.e.*, s. 92; Mehmet Onur, *İslam Hukukunda Ehliyet Arzaları ve Sefeh*, Kitabı Yayınları, İstanbul 2019, s. 26.

¹² Ebû Zeyd Abdullh b. Muhammed b. Ömer b. İsa ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, Thk. Halil Muhyidin, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2001, s. 417; Mustafa Uzunpostalcı, “İslam Hukuku Açısından Ehliyet”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8, 2006, s. 157; Onur, *a.g.e.*, s. 23.

yetkin kılan şer'î özelliğidir.¹³ Bu şer'î vasfa “*zimmetün sâlihâtün*” da denilir.¹⁴ Vücüb ehliyetinin kökenini insan olma özelliği oluşturur; akli ve bedenî ilerlemesi ne aşamada olursa olsun canlı her şahıs bu ehliyete sahiptir. Vücüb ehliyeti, anne karnında cenin iken başlayıp vefat edince sona erer.¹⁵ Annesinin bir parçası olmasından dolayı ceninin sahip olduğu zimmete “*zimmetün sâlihâtün*” denilmez.¹⁶

Edâ ehliyeti, kişiyi dinen ve fikhen geçerli olacak biçimde davranmaya ve hukuki işlem gerçekleştirmeye elverişli kılan özelliğidir. Edâ ehliyeti akıl ve temyiz gücüne dayanır. Temyiz, kişinin iyi ile kötüyü, faydalı ile zararlıyı birbirinden ayırabilme gücüdür.¹⁷

Vücüb ve edâ ehliyeti açısından insanın bir taksime göre kâmil ve kâsır¹⁸ olmak üzere iki, diğer taksime göre cenin, doğumdan temyiz çağına kadar olan dönem, temyiz ve son olarak bulûğ ve sonrası dönem şeklinde dört farklı evresi vardır.¹⁹ Ehliyete etki eden bazı arızî durumlar meydana gelebilir. Bu durumda hak ve sorumluluklar arızî durumun derecesine göre şekillenir.²⁰ Ehliyeti daraltan veya ortadan kaldıran küçüklük, cünûn, ateh, unutkanlık, uyku, baygınlık, hastalık, kölelik hayız, nifas ve ölüm gibi semavi (tabii)²¹ arızalar²² ve bilgisizlik, hata, şaka, sefeh, sarhoşluk ve ikrah gibi müktesep arızalar olmak üzere iki grupta ele alınır.²³

Cünûn sözlükte “örtünmek, gizlenmek; aklını kaybetmek” manasına gelir.²⁴ Bu haldeki şahsa mecnun (deli) denir. İstihali olarak “söz ve fillerin nadir haller dışında normal cereyan etmesini engelleyen akıl bozukluğu” şeklinde tanımlanır.²⁵

Akıl hastalığı, bulûğ çağından önce doğumla beraber oluşmuşsa buna, “*cünûn-ı aslî*”, ergenlik dönemine aklen sağlıklı biçimde girdikten sonra akıl hastalığına yakalanmış ise buna “*cünûn-ı ânzî*” denilmektedir. Zaman açısın-

¹³ Hudârî, *a.g.e.*, s. 90; Zeydan, *a.g.e.*, s. 93.

¹⁴ Pezdevî, *a.g.e.*, s. 47.

¹⁵ Zeydan, *a.g.e.*, s. 93; Zuhaylî, *a.g.e.*, s. 168; “Ehliyyet”, *el-Mevsuatu'l-fikhiyye*, C. VII, Vizâretü'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 1986, s. 152; Zeki Koçak, “İslam Hukuk Metodolojisinde Ehliyet ve Kısımları,” *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt: XXXIX, Sayı: 4, 2003, s. 40.

¹⁶ Serahsî, *a.g.e.*, s. 333.

¹⁷ Hudârî, *a.g.e.*, s. 90; Zuhaylî, *a.g.e.*, s. 163; “Ehliyyet”, *a.g.e.*, s. 153; Bardakoğlu, *a.g.e.*, s. 536; Köse, *a.g.e.*, s. 99; Muhsin Koçak, “Ehliyyetin Tesiri Açısından Sarhoşluk”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 5, 1991, s. 91.

¹⁸ Pezdevî, *a.g.e.*, s. 87; Serahsî, *a.g.e.*, s. 333.

¹⁹ Zuhaylî, *a.g.e.*, s. 168; Zeki Koçak, *a.g.e.*, s. 44.

²⁰ Zuhaylî, *a.g.e.*, s. 168; “Ehliyyet”, *a.g.e.*, s. 160; Köse, *a.g.e.*, s. 101.

²¹ Debûsî, *a.g.e.*, s. 433.

²² Pezdevî, *a.g.e.*, s. 141.

²³ Pezdevî, *a.g.e.*, s. 141; Hudârî, *a.g.e.*, s. 93; Zuhaylî, *a.g.e.*, s. 168-173; “Ehliyyet”, *a.g.e.*, s. 161-166; Koçak, *a.g.e.*, s. 92; Halit Çalış, *İslam Hukukunda Ehliyyet Teorisi*, Konya 2004, s. 118; Onur, *a.g.e.*, s. 40.

²⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, madde: “cnn”, s. 701.

²⁵ Zeydan, *a.g.e.*, s. 102; “Cünûn”, *a.g.e.*, s. 99; Dönmez, *a.g.e.*, s. 125; Ömer Menekşe, “İslam Hukukunda Alzheimer Hastalığının Edâ Ehliyeti Üzerindeki Etkileri”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 27, 2016, s. 153; Mustafa Harun Kıyık, *İslâm Kişi Hukuku Açısından Akıl Hastalığı*, Fecr Yayınları, Ankara 2021, s. 160.

dan sürekli akıl hastalığına “*cünûn-ı mutbik*”, kısa müddetli akıl rahatsızlığına ise “*cünûn-ı gayr-i mutbik*” denilmektedir.²⁶

Akıl hastaları tam vücûb ehliyetine sahiptirler. Vücûb ehliyeti canlı olma vasfına bağlı olduğu için mecnun olmanın vücûb ehliyetine tesiri yoktur. Böylece mecnun vücûb ehliyetinin gereği olan hak ve borçlara sahiptir. Örneğin akıl hastası mirasçılık vasıtasıyla mülkiyet hakkına kavuşabileceği gibi bir akrabasına mecnunun mülkünden nafaka ödenmesine de hükmedilebilir.²⁷ Mecnun temyiz gücünden yoksun olduğu için emirlere muhatap değildir²⁸ edâ ehliyeti yoktur.²⁹ Gayr-i mümeyyiz sabillerle aynı hükümlere tabidirler.³⁰ Yani bu çocuklar gibi akıl hastaları da zengin iseler, mali yükümlülüğü gerektiren zekât, belli derecedeki akrabalarına karşı nafaka öderler, haksız fiil kapsamına giren eylemlerinden dolayı onlara bedeni ceza uygulanmaz³¹ sadece doğan zararı tazmin ederler.³² Bu tür mali yükümlülükleri mecnun adına kanuni temsilcisi yerine getirir. Akıl hastalarının sözlü tasarrufları ve diğer hukuki eylemleri geçersizdir. Mahkeme kararına gerek olmaksızın doğrudan hacir altındadırlar, o andan itibaren hakları kullanma ehliyetleri yoktur.³³

1.2. Velî, Vasî ve Hacir Kavramları

İslam aile hukukunda akıl hastaları hacir (sözlü tasarruftan men edilme) altında oldukları için onların nikâh, talâk ve talâkın sonuçlarıyla alakalı meselelerde onları velîleri veya vasîleri temsil eder. Burada velî, vasî ve hacir kavramları hakkında kısaca bilgi verilecektir.

İslam hukukunda kanuni temsilin iradeye bağlı olanına vekâlet,³⁴ irade dışı (icbarî temsil) olanına velâyet³⁵ ve vesâyet³⁶ terimleri kullanılır. İcbarî temsil, tam ehliyetten yoksun bulunanların şahıs ve mal varlıklarının üzerinde tam ehliyetli birisinin yetkili olmasıdır.³⁷ İrade dışı hukuki temsilcilere velî ve vasî denir. Velîlikte öncelik, ehliyetten yoksun kişinin babasıdır.

²⁶ Zuhaylî, *a.g.e.*, s. 169; “Cünûn”, *a.g.e.*, s. 101; Dönmez, *a.g.e.*, s. 126; Onur, *a.g.e.*, s. 54.

²⁷ Zuhaylî, *a.g.e.*, s. 168; “Cünûn”, *a.g.e.*, s. 99; Dönmez, *a.g.e.*, s. 127; Uzunpostalcı, *a.g.e.*, s. 162.

²⁸ Debûsî, *a.g.e.*, s. 418.

²⁹ Serahsî, *a.g.e.*, s. 248; Kıyılık, *a.g.e.*, s. 53; Onur, *a.g.e.*, s. 54.

³⁰ Debûsî, *a.g.e.*, s. 433; Pezdevî, *a.g.e.*, s. 147.

³¹ Debûsî, *a.g.e.*, s. 425.

³² Debûsî, *a.g.e.*, s. 422.

³³ Zeydan, *a.g.e.*, s. 103; Zuhaylî, *a.g.e.*, s. 168; “Cünûn”, *a.g.e.*, s. 105; Köse, *a.g.e.*, s. 102.

³⁴ Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer el-Kudûri, *el-Muhtasar*, Thk. Kamil Muhammed Uveyda, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1997, s. 115; İbrahim b. Muhammed b. İbrahim Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, Thk. Vehbî Süleyman el-Ulbânî, C. II, y.y., s. 98.

³⁵ Şemsü'l-Eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *el-Mebûsât*, C. V, Dâru'l-Marife, Beyrut t.y., s. 2; Alâüddin Ebû Bekir b. Mesûd el-Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*, 2. Baskı, C. II, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1986, s. 241; Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilaziz el-Hüseynî ed-Dimaşkî İbn Âbidin, *Reddül-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr*, Thk. Ali Muhammed Muavvid, C. IV, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad 2003, s. 154; Onur, *a.g.e.*, s. 25.

³⁶ Ebû Muhammed Bedreddin Mahmud b. Ahmed b. Musa Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, 2. Baskı, C. XII, Dâru'l-fıkr, Beyrut 1990, s. 638; İbn Âbidin, *a.g.e.*, s. 831; Çalış, *a.g.e.*, s. 45.

³⁷ Kâsânî, *a.g.e.*, s. 245; İbn Âbidin, *a.g.e.*, s. 153; Uzunpostalcı, *a.g.e.*, s. 167.

Onun üzerindeki bu velâyetin ana gerekçesi babalık özelliğidir. Babanın babası olan dede de baba mesabesindedir.³⁸ Baba ve dedenin veli olarak belirlenmesi için mahkeme kararına gerek yoktur.³⁹ Baba ve dedenin belirlediği vasi “*vasî-i muhtâr*”⁴⁰ velâyet yetkisini onlardan alır. Onların olmadığı zamanlarda ise çocuğun mali hususlardaki velâyeti diğer hısımlarına değil kadıya/mahkemeye geçer. Kadı tarafından belirlenen temsilci “*vasî-i mansûb*” ismini alır.⁴¹ Veli hem şahıs hem de mali konularda temsil görevini yerine getirir.⁴² Vasî ise mahkemenin atamasıyla yetkilendirilir ve yetkisi sadece mali konularla sınırlıdır.⁴³

Hacir kelimesi, sözlükte “*engellemek, yasaklamak, kısıtlamak*” manasına gelir.⁴⁴ Fakihlerin cumhuru hacri “*kişiyi mali tasarruftan menetme*”,⁴⁵ Hanefî fakihleri de “*kişiyi sözlü tasarruftan menetme*” veya daha teknik tabirle “*sözlü tasarrufun hukukî geçerliliğinin engellenmesi*” şeklinde tanımlar.⁴⁶ Mecellede hacir terimi, kişiyi sözlü tasarruftan engellemek olarak tanımlanır. “*Bir şahs-ı mahsus, tasarruf-ı kavliyyesinden men’dir ki, ba’de’l-hacr, ol şahsa mahcûr denilir.*”⁴⁷ Osmanlı mahkeme defterlerinde Hanefîlerin hacir tarifine uygun şekilde mecnunun hacredilmesi örneği bulunur.⁴⁸

2. Genel Olarak Akıl Hastalarının Osmanlı Mahkemelerindeki Durumu

Osmanlı hukukunda akıl hastaları ile ilgili mahkeme işlemleri şöyledir. Öncelikle mecnun olduğu iddia edilen kişilerin gerçekten mecnun olup olmadığı mahkeme salonunda kendilerine sorulan sorulara verdiği cevaplara,⁴⁹

³⁸ Serahsî, *a.g.e.*, s. 26.

³⁹ “Velâyet”, *el-Mevsuatu’l-fikhiyye*, C. XLV, Vizâretü’l-Evkaf ve’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, Kuveyt 2002, s. 159; H. Yunus Apaydın, “Velâyet”, *DİA*, C. XLIII, TDV Yayınları, İstanbul 2013, s. 16.

⁴⁰ Serahsî, *a.g.e.*, C. XXVII, s. 27.

⁴¹ Serahsî, *a.g.e.*, C. XXVII, s. 27.

⁴² Serahsî, *a.g.e.*, C. IV, s. 214-215.

⁴³ Serahsî, *a.g.e.*, C. XXVII, s. 28-29; Ali Bardakoğlu, “Vesâyet”, *DİA*, C. XLIII, TDV Yayınları, İstanbul 2013, s. 66.

⁴⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, madde: “hcr”, s. 786.

⁴⁵ Ebü’l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid ve Nihâyetü’l-muktesid*, Thk. Ali Muhammed Muavved, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 2007, s. 666.

⁴⁶ Kudûri, *a.g.e.*, s. 95; Halebî, *a.g.e.*, s. 182; İbn Âbidin, *a.g.e.*, s. 730; Ayrıca bkz. “Hacr”, *el-Mevsuatu’l-fikhiyye*, C. XVII, Vizâretü’l-Evkaf ve’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, Kuveyt 1990, s. 92-93; Abdülkadir Şener, “İslâm Hukukunda Hacr”, *AÜİFD*, C. XXII, 1978, s. 332; H. Yunus Apaydın, “Hacir”, *DİA*, C. XIV, TDV Yayınları, İstanbul 1996, s. 513; Mehmet Onur, “İslam Hukukunda Sefeh Durumu ve Sefihin Hacri”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. III, Sayı: 5, 2016, s. 112.

⁴⁷ Mecelle, Madde: 942.

⁴⁸ “(...) babası merkûm muhtellü’ş-şuûr olup âرز olan cînet sebebiyle hayr ve şerrini fark ve temyîze muktedir olmadığından (...) merkûmun tasarrufât-ı kavliyyeden mahcûriyetini taleb (...) muâyene ve müşâhede ile tahakkuk ve tebeyyün etmekle merkûm tasarruf-ı kavliden men’ olunduğu kibel-i şer’den tenfîz olunmağın (...) 1903”; bkz. Adem Çalışkan, *159 Numaralı Ayntab Şer’iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011, s. 559.

⁴⁹ “(...) ahâlî-i mahalle mütezaccir olmak ihtimâli vardır suâl olunup takriri ve evzâ’ı tahrîr olunmak matlûbumuzdur didiklerinde gubbe’s-su’âl mezbûr Bedel cevâbında halt idiüp ve aklında dahi hiffet olup mecnûn olduğu muhakkak olmağın (...) 1663”; bkz. Ayşe Güngören, *12 Numaralı Konya Şer’iyye Sicili Değerlendirme ve Transkripsiyon*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020, s. 123.

bilirkişi⁵⁰ veya doktor raporları⁵¹ göz önünde bulundurularak tespit edilir. Mecnunun taraf olduğu bir dava olursa zaman harcamadan olayla ilgili karar verebilmek için bazen ilgili kişinin mecnun olduğu mahkeme defterlerine kaydedilir.⁵² Bazen mahalle sakinleri⁵³ bazen de mecnunun velisi veya vasisi mahkemeye giderek bakımını üstlendiği mecnunun başına bir iş gelirse kimseden davacı olmayacağını mahkeme defterine kaydettirir.⁵⁴

Bir sonraki aşamada mecnuna velisi yoksa vasî tayin edilir. Vasî tayin edilince aynı zamanda mecnun hacir edilmiş olur. Vasî mecnunun mallarını koruma,⁵⁵ nafaka (yeme-içme, giyinme,⁵⁶ mesken⁵⁷ ve tedavi masrafları⁵⁸) ve

⁵⁰ "(...) muhtelü'd-dimağ olarak cünün-ı mutbik ile mecnün olduğu lede'l-muâyene sûret ve sîretinden nümâyün ve ahbâr-ı ehl-i vukûf ile zahir ve inde's-şer'i's-şerif mütahakkık olan işbu hazır bi'l-meclis Zekeriyya nam şahsın hâl-i ifâkat ve sıhhatine değın (...)" bks. Mehmet Aziz Çavuşzâde, *Dürrü's-Sukûk*, C. II, y.y., İstanbul 1861, s. 238.

⁵¹ "Hüseyn b. Memiş meclis-i şer-i şerif-i enverde tâkrir-i kelâm edip kâin biraderim Ahmed Efendi belediye tabâbetinden verilen râpor nâtik olduğu üzere müzmin asabî müzminlerden dolayı kuvve-i mefkûre ve akliyesi muhtâl olduğuna binâen (...) 1913"; bks. Fatih Mehmet Kaya, *94 No'lu Kütahya Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013, s. 81.

⁵² "Kırpe karyesi sâkinlerinden Halil bi-emrillâh dîvâne ve mecnün olup ef'âl ve ahvâlınden ma'lûm olmakla bu mahalle kayd şüd. 1808"; bks. Rıdvan Atak, *2114 Numaralı Safranbolu Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu*, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013, s. 126.

⁵³ "(...) Kiyork zımmiye cünün ârz olup bi'l-külliye kendüye mâlik olmadığı mahalle-i mezbûre ahâlileri bi cem'ihim meclis-i şer'e ihbar etmeleriyle gerek kendüye gerek âhara bir zararı terettüb iderise kimesne rencide olunmamak için sicil şüd (...) 1788"; bks. Şeyma Arkan, *3 Numaralı Sivas Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009, s. 53.

⁵⁴ "(...) Ahmed cünün-ı mutbik ile mecnün olup bu defa aklı bi'l-külliye meslûb olmağla (...) eğerçi ya fevt ya bir kazâ sırayetiyle müteveffâ olursa davamız ve nizâmız olmayacağı (...) işhâd oluna. 1786"; bks. Yonca Şahin, *Safranbolu 2112 Numaralı Şer'iye Sicili Transkribi*, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012, s. 10.

⁵⁵ "(...) merkûm Ali muhtellü's-şuûr ve müşevveşü'l-hâl olduğundan mübtelâ olduğu illet-i mezkûreden bi-inâyetillâhi tedâlâ sıhhat ve ifâkat buluncaya değın (...) Topuz Ahmed li-ebeveyn er karındaşı mecnün-ı merkûm Ali'nin umûrunu rü'yet ve malını muhâfaza ve himâyet için kibel-i şer'den vasî nasb u tayın olunup (...) 1905"; bks. Ahmet Demir, *159 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012, s. 213.

⁵⁶ "(...) Zeliha bt. Mirhac nâm mecnünenin tesviye-i umûruna savb-ı şer'den mansûb kayyım ve vasîsi olan Ebubekir (...) mecnüne-i mezbûrenin nafaka ve kisvesi için yevmi dört akçe mezbûrenin nafaka ve kisvesine harc ve sarfa vâsî-yi mezbûr Ebu Bekir'e izn-i birle (...) 1712"; bks. Ökkeş Narinç, *64 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 54.

⁵⁷ "(...) kızım mecnüne Hatice'nin süknâya eşedd-i ihtiyacı olup bakıyye-i mevrûsesinden olarak ikibin gırüş menzil-i mahdûd-ı...mecnüne-i mezbûrenin yedinde olan malıyla mecnüne-i mezbûre için bi'l-vesâye iştirâ' ve temellük ve tesellüm ve kabz (...) 1874"; bks. İbrahim Galip Bayram, *49 Numaralı Kütahya Şer'iyye Sicili Transkripsiyonu ve Edisyon Kritiği*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004, s. 114.

⁵⁸ "(...) mecnünün karındaşı ve savb-ı şer'-i enverden mansûb kayyım ve vasîsi olan Hasan b. Kanber meclis-i şer'-de tâkrir-i kelâm idüp mecnün-ı mezkûr taht-ı terbiyemde olup nafakaya ve kisveye ve ücret-i tabîbe ihtiyacı olmağın savb-ı şer'-i enverden ücret-i tabîb farz ve takdîr olunması matlubumdur (...) mecnün-ı mezkûrun malzemesi için yevmi altı akçe farz ve takdîr idüp (...) 1713"; bks. Mehmet Can, *61 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014, s. 151.

nafakasının sağlanması için mecnunun malının satılması⁵⁹ gibi tasarrufları mahkemeye taşıyarak bu davalarda mecnunu temsil eder. Ayrıca veli veya vasi, ileride izah edileceği üzere nikâh ve talâkla ilgili davalarda da temsil yetkisini kullanır.

Mecnunlarla ilgili mahkemenin aldığı tedbirlerden birisi de, eğer mecnun çevresine zarar verecek derecede ise kendisi ve çevresindekilere zarar vermesi için evde zincirle zaptetme⁶⁰ veya tımarhaneye yatırılma⁶¹ kararlarıdır. Mahkeme mecnunun ölümü⁶² veya intihar etmesi⁶³ durumunda yine bilirkişinin tespitine göre ölüm nedenini kesinleştirir ve defnine⁶⁴ izin verir.

3. Osmanlı Aile Hukukunda Akıl Hastalığının Nikâh ile İlgili Hükümlere Etkisi

Bir evlilik sözleşmesinin kurulabilmesi ya da mevcudiyeti için bazı unsurların bulunması gerekir. Bu temel öğelere “*in'ikâd şartları*” denir. Bunlar; taraflar, evliliğe yönelik irade açıklaması ve evlenme manilerinin bulunmaması şeklinde üç tanedir.⁶⁵

Evlilik sözleşmesinin en önemli unsurunu taraflar yani evlenecek şahıslar veya onların veli ya da vekilleri oluşturur. Geçerli bir evliliğin olabilmesi için

⁵⁹ “(...) müteveffiyenin verâseti kızı Hatice nâm mecnûna münhasıra olduğu (...) bir bâb mülk-i menzîlinden gayrı bir nesnesi olmayup mecnûne-i mezbûre dahî beher yevm nafaka ve kisve bahaya eşedd-i ihtiyâc ile muhtac olmağın (...) menzil-i mahdûd-ı mezkûru mecnûne-i mezbûrenin zarûrât-ı nafakası için semeni misliyle fûruht (satmak) eylesine izni birle (...) 1805”; bkz. Enbiya Dumluoğlu, 7 No'lu Kûtahya Şer'iyye Sicili Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 51.

⁶⁰ “Ahmed b. Ali nâm kimesne (...) zevcem Şerife Ayşe bt. Hamid nâm hatunun sevdâ hareketiyle aklına hiffet gelüp mecnûne olmağla (...) mala ve cana yedinden zarar terettübü gâlib ihtimaldir deyu haber virmeyin mezbûreyi zincir ile menzîlinde habs ve muhâfazaya mezkûre Ahmed'e izni birle (...) 1698”; bkz. Mustafa Fırathan Taşın, 651 Numaralı Konya Şer'iyye Sicili Değerlendirme ve Transkripsiyon, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019, s. 129.

⁶¹ “(...) Hafife bt. Abdullah nâm hâtin cünûn-i mutbık ile mecnûne olup mahalleyi ihrâk etmek havfu olmağın ber-vechle mezbûreden emniyetimiz olmanakla mecnûne-i mezbûre ifâkat buluncaya değün İstanbul'da haseki Sultânın nisvâna mahsus tîmâr hânesine vaz' olunmak (...) 1748”; bkz. Saadet Muzafferova, Üsküdar Kadılığı 420 Numaralı Şer'iyye Sicili Defteri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012, s. 144.

⁶² “(...) müteveffâ-yı mezbûre Fatma mecnûne olup târih-i kitabdan beş gün mukaddem galebe-i cünûnundan nâşi kendi sun'ıyla nehr-i Frât'a düşüp bi-emrillah-i teâlâ fevt olmağla Fatma'nın demm ve diyetine karye-i mezbûre ahâlisinden bir ferde kat'ân davâ ve nizâm yokdur (...) 1132”; bkz. Ahmet Külek, 71 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili Transkripsiyonu, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 215.

⁶³ “(...) Ali Beşe kendüye ârz olan cünûn sebebi ile boğazına urğan takup kendüyi salb idüp mahalle-i mezbûr'da bi-emrillah-i teâlâ helâk olmuşdur, hâlâ meyyiti yatur cânib-i şer'den üzerine varlup keşf ve tahrîr olunması matlûbumdur didikte savb-ı şer'-i şerifden keşfi hâl için irsâl olunan (...) meyyitini keşf ve müşâhede eylediklerinde fî'l-vâki' mezkûr Ali Beşe kendi sun' ile yıkılıp helâk olduğu zâhir-i vaziyet olduğun (...) 1631”; bkz. Selman Çetin, 64 No'lu Manisa Şer'iyye Sicili, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013, s. 14.

⁶⁴ “Hüseyin mecnûn olup kendü kendüye piştö kurşunuyla harb ve cerâh ve ol cerâhdan mütees-siran fevt olduğunu karye-i mezbûrdan (...) ihbâr itmeleri defni için izin verilüp bu mahalle kayd olundu. 1813”; bkz. Emre Karakaya, 2114 Numaralı Safranbolu Şer'iyye Sicil Defterinin Transkripsiyonu, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017, s. 143.

⁶⁵ Kâsâni, a.g.e., s. 233; Kudûri, a.g.e., s. 145-146; Ahmet Yaman, İslâm Aile Hukuku, 4. Baskı, Yediveren Yayıncılık, Konya 2002, s. 32; Abdullah Çolak, İslâm Aile Hukuku, Ensar Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 52.

iki tarafın olması gerekir. Evlenebilme yetkisine sahip ve nikâhlanmalarında herhangi bir mâni bulunmayanlar evlilikte taraf olabilir.⁶⁶ Evlenme ehliyeti, bir başkasının izin ve tasdikine gerek olmadan evlenebilme yetkisi demektir. Bunun için bulûğ şartının yanı sıra aklen ve ruhen sağlıklı olmak gerekir.⁶⁷ Küçükler, akıl hastaları gibi bu iki şarttan yoksun olanlar, hukuk nazarında, edâ/fiil ehliyeti bakımından ehliyetsiz kabul edildiklerinden kendi başlarına evlenemezler, ancak velilerinin icazeti ile nikâh akdi yapılabilir.⁶⁸ Velinin, kânuni temsilcisi olduğu şahsın rızasını almadan evlendirme hakkına “*velâyet-i icbâr*” denir, Hanefiler’den İmam Muhammed (ö. 189/805) bunun için “*velâyet-i istibdâd*” ifadesini kullanır.⁶⁹

Evlenme akdinin ikinci unsuru taraflar arasında evlenme engelinin bulunmamasıdır. Nesep, evlilikle oluşan sıhrıyet hısımlığı ve süt emzirme-emmeden dolayı oluşan sürekli evlenme engelleri; din farkı, kadının başkasıyla evli olması, adamın dördüncü eşle evli olması, kadının üçüncü defa boşanmış olması, kadının iddet döneminde olması, aynı anda birden fazla hısımla (iki kız kardeş) evlilik gibi geçici evlenme engellerinin bulunması halinde taraflar evlenemezler.⁷⁰

Evlenme sözleşmesinin üçüncü unsuru, tarafların evliliğe yönelik rızalarının işareti olan irade beyanlarıdır. Evliliğin oluşması için evlenecek kişilerin iradelerini çift taraflı ve birbirine mutabık bir biçimde *icab* (ilk öneri) ve kabul (ilk öneriye cevaben tasdik) ile beyan etmeleri gerekir.⁷¹

3.1. Akıl Hastalarının Evlendirilmesi

Akıl hastalarının velileri tarafından evlendirilmeleri fıkıh âlimlerinin çoğunluğuna göre sahihtir.⁷² Hanefiler akıl hastalığının doğuştan veya sonradan olması; bulûğdan önce veya sonra olması arasında fark gözetmeksizin velinin akıl hastasının nikâhını velâyeten yapabilme yetkisinin olduğunu kabul ederler.⁷³ Rahmet ve şefkat duygusu baba ve dede de daha fazla olduğu için bu ikisi icbârî/zorlayarak ta olsa akıl hastasının nikâh akdini yapabilir.⁷⁴

⁶⁶ Kâsânî, *a.g.e.*, s. 231; Halebî, *a.g.e.*, s. 243; Muhammed Ebû Zehra, *el-Ahvâlü’ş-Şahsiyye*, 2. Basıkı, Dâru’l-fikri’l-Arabî, y.y., 1950, s. 40.

⁶⁷ Kâsânî, *a.g.e.*, s. 232.

⁶⁸ Kâsânî, *a.g.e.*, s. 233; Orhan Çeker, *İslam Hukukunda Akitler*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2006, s. 237; Yaman, *a.g.e.*, s. 32; H. İbrahim Acar, *İslâm Aile Hukuku*, Ensar Yayınları, İstanbul 2018, s. 49; Kıyık, *a.g.e.*, s. 228.

⁶⁹ Kâsânî, *a.g.e.*, s. 241; Serahsi, *a.g.e.*, C. V, s. 2; Fahrettin Atar, “Nikâh”, *DİA*, C. XXXIII, TDV Yayınları, İstanbul 2007, s. 115.

⁷⁰ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 145-146; Molla Hüsrev, *Dürerü’l-hükkâm fî şerhi Ğureri’l-ahkâm*, C. I, Mir Muhammed Kütüphanesi, İstanbul 1890, s. 329-334; Halebî, *a.g.e.*, s. 241-242; Yaman, *a.g.e.*, s. 34-38.

⁷¹ Kâsânî, *a.g.e.*, s. 232; Molla Hüsrev, *a.g.e.*, s. 326; Halebî, *a.g.e.*, s. 232; Ebû Zehra, *a.g.e.*, s. 40.

⁷² Muhammed b. Ahmed el-Hatib Şirbini, *Muğni’l-Muhtâc ilâ ma’rifeti meâni elfâzî’l-Minhâc*, C. III, Dâru’l-Marife, Beyrut 1997, s. 226; Ebû’l-Velid Süleyman b. Halef b. Sad b. Eyyub Bâcî, *el-Müntekâ*, Thk. Muhammed Abdulkâdir Ahmed Atâ, C. V, Darü’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 1999, s. 218; Mansur b. Yunus b. İdris Buhûti, *Şerhu Münteha’l-İrâdât*, Thk. Abdulmuhsin et-Türkî, C. V, Mûessesetü’r-Risale, y.y., 2000, s. 129.

⁷³ Kâsânî, *a.g.e.*, s. 241; Molla Hüsrev, *a.g.e.*, s. 347; “Nikâh”, *el-Mevsuatu’l-fikhiyye*, C. XLI, Vizâretü’l-Evkaf ve’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, Kuveyt 2002, s. 259; Apaydın, *a.g.e.*, s. 16.

⁷⁴ Halebî, *a.g.e.*, s. 244; “Nikâh”, *a.g.e.*, s. 259; Kıyık, *a.g.e.*, s. 230.

Hanefilerden İmam Züfer'e (ö. 158/775) göre akıl hastalığı bulûğ çağından sonra olmuşsa, mecnunun velisi tarafından da evlendirilmesi sahih değildir.⁷⁵ Şâfiilere göre akıl hastası kadın ise hastalık doğuştan veya sonradan olsa; kız bâliğ olsa da olmasa da, nafaka ihtiyacı sebebiyle veya iyileşmesi umudu varsa babası veya dedesi eliyle evlendirilebilir. Kız bulûğa ermemişse babası ve dedesinden başkası evlendiremez.⁷⁶ Ancak akıl hastası erkek ise bulûğa erdikten sonra nikâhlanma ile şifa bulacağına dair doktor tavsiyesi olursa babası ve dedesi hâkim izni ile evlendirebilir. Hasta bakıma muhtaç ise hâkim izni olmasa da erkek mecnunu babası veya dedesi evlendirebilir.⁷⁷ Mâlikîlere göre akıl hastası kız olsun erkek olsun babası veya babanın belirlediği vasının evlendirme yetkisi vardır.⁷⁸ Hanbelîlere göre akıl hastası erkekse babası onu evlendirebilir. Kız ise ve evlenmeye istekli-meyilli olduğu biliniyorsa hâkimden izin almadan, isteğinin-meylinin olmadığı biliniyorsa hâkim izni ile babası tarafından evlendirilebilir.⁷⁹

Hanefilerin çoğunluğunun görüşüne göre, akıl bâliğ kızlar velilerinden izinsiz evlenebilirdi. Osmanlı mahkeme kayıtlarında, nikâh akitlerinde tarafların âkil⁸⁰ olarak akdi gerçekleştirdiği ifade edilir. Bazen nikâh akdini gerçekleştirenin âkil olduğunun belirtilmesi yanında ikrar ve tasarrufunun⁸¹ sahih olduğu ayrıca zikredilir.

Osmanlı dönemi fetva mecmualarında da Hanefilerin çoğunluğunun görüşüne uygun olarak bulûğa eren mecnun kızın nikâhının velisi tarafından akdedilmesinin sahih olacağı ifade edilmektedir: "*Zeyd cünûn-ı mutbik ile mecnûne olan kızı Hind'i bîkr-i bâliğayı Amr'a tezvîc eylese akd-i mezbur sahih olur mu? el-Cevab: Olur.*"⁸² Başka bir fetvada, mecnune olan kızın veli-

⁷⁵ Kâsânî, *a.g.e.*, s. 241; "Nikâh", *a.g.e.*, s. 259; Ali Kumaş, *İslâm Engelliler Hukuku*, 3. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, s. 100.

⁷⁶ Şirbîni, *a.g.e.*, s. 226; Ebû İshak Cemalüddin İbrahim b. Ali b. Yusuf Şirâzî, *el-Mühezzebe ft fikhi'l-imam eş-Şâfiî*, C. II, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1995, s. 430.

⁷⁷ Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Ümm*, thk. Rifat Fevzi Abdulmuttalib, C. VI, Dar'ül-Vefâ, y.y., 2001, s. 54; Şirbîni, *a.g.e.*, s. 226; Şirâzî, *a.g.e.*, s. 435; "Nikâh", *a.g.e.*, s. 259; Dönmez, "Cünûn", *a.g.e.*, s. 129; Kıyılık, *a.g.e.*, s. 231.

⁷⁸ Sahnûn b. Abdisselâm b. Said et-Tenûhî, *el-Müdevenetü'l-kübrâ*, C. II, Dar'ül-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1994, s. 105; *a.g.e.*, s. 218; "Nikâh", *a.g.e.*, s. 262.

⁷⁹ Muvaffaküddin Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme, *el-Muğnî*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, C. IX, 3. Baskı, Dâru Alemü'l-Kütüb, Riyad 1997, s. 413; Buhûti, *a.g.e.*, s. 129; "Nikâh", *a.g.e.*, s. 265.

⁸⁰ "(...) Ayşe bt. Mehmed nâm bîkr-i hâturn âkula ve bâliğa ve bulûğuna rüşdi münzem olduğu meclis-i şer'-i şerif-i enverde ba'de'l-ikrâr ve'l-i'tirâf (...) işbu Musa'ya nefsimi akd-i tezvîc olmak için (...) mezbûre Ayşe merkûm Musa'ya akd-i nikâh olunduğu (...) 1863"; bkz. Ruken Tanriseven, *12 No'lu Antalya Şer'iyeye Sicili Defterine Göre 1862-1864 Yılları Arasında Antalya Şehrinin İdari ve Sosyo-Ekonomik Durumu*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007, s. 139.

⁸¹ "(...) Naime bt. Halil nâm âkula bâliğa medîne-i mezkûre mahkemesinde meclis-i şer'imizde karye-i mezkûre ahâlisinden Halef b. İsa mahzarında ikrârât ve tasarrufât-ı sahiha ve nâfize olduğu halde bi-t-tav' ve'r-rızâ ikrâr-ı tam ile cebr ve ikrah vâki' olmaksızın bin guruş mehr-i muaccel tesmiyeleriyle nefsi-i mezbûr Halef'e inkâh ve tezvîc eylediğinde ol dahî ber-vech-i muharrer tenekküh ve tezevvüc ve kabul edüp (...) 1897"; bkz. Danyal Tekdal, *208 Numaralı Mardin Şer'iyeye Sicili*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009, s. 79.

⁸² Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *a.g.e.*, s. 38.

siz yaptığı nikâhın sahih olmayacağı ifade edilmektedir: “Cünûn-ı mutbik ile mecnûne olan Hind nefsinin Zeyd’e tezvîc eylese akd-i mezbur sahih olur mu? el-Cevab: Olmaz.”⁸³

Bu fetvaların uygulamadaki dolaylı örneği 1798 tarihli Tokat mahkemesinde görülmektedir. Defterde velisi olduğu mecnun erkek kardeşinin kendisinden izinsiz evlendirilmeye çalışıldığını, akit yapıldı ise akdin geçersiz sayılmasını talep eden veli ile alakalı bir örnek bulunmaktadır.

“(…) Abdurrahim nâm kimesne li-ebeveyn er karındaşım Mustafa cünûn-ı mutbik ile mecnûn olup ben velîsi iken benim izin ve rızam olmaksızın ammim sulbîye-i kebîre kızı Zeyneb nâm hatûnu karındaşım mecnûn-ı mezbûra akd murâd eder suâl olunup akd-i mezbûrdan mahf-ı yedine tenbîh-i şer’ olunmak matlûbumdur dedikde gibbû’s-suâl (...) mecnûn-ı mezbûr Mustafa’yı karındaşı ve velisi mezbûr Abdurrahim’e teslimte tenbîh-i şer’-i birle (...) 1798”⁸⁴

Bu uygulama örneği hem veli onayı alınmadan mecnunun evlendirilmesinin geçerli olmayacağına dair Hanefilerin görüşünü hem de yukarıda zikri geçen fetvanın mahkemeler tarafından dikkate alındığını göstermektedir.

Nikâh akdinin sonuçlarından biri evlilik nafakasıdır. Aşağıda akıl hastalarının evlilik nafakasından bahsedilecektir.

3.2. Akıl Hastalarının Evlilik Nafakası Hukuku

Sahih evlilik akdinin şahsi ve mali sonuçları vardır. Şahsi sonuçlar tarafların birbirlerine karşı hak ve görevleridir. Kadının hakları ve sorumlulukları kısaca şöyledir: Kadın mehrini almışsa kocasının hazırladığı eve gider ve ona uyar. İslam’ın belirlediği hukuk anlayışına münasip olan noktalarda kadın, kocasının taleplerini yerine getirmekle mükelleftir. Ayrıca kocası yokken evini ve onun haklarını muhafaza etmek, kadının sorumluluklarındandır.⁸⁵ Kocanın en mühim görevi hanımına iyi davranmasıdır. Cinsellikten adalete kadar kocalık sorumluluklarını yapmalı, eşiyle birlikte yaşamalıdır.⁸⁶

Evlilik akdinin mehir ve nafaka olmak üzere iki tane mali sonucu vardır. Mehir, kocanın nikâhlanırken kadına verdiği (mehr-i muaccel) veya vermeyi taahhüd ettiği (mehr-i müccel) mal veya paradır. Mehir malları tamamen kadının olup onda hiç kimsenin hakkı yoktur.⁸⁷ Nafaka ise evlilik içinde kocanın hanımı ve çocukları için üstlendiği geçim masraflarıdır. Kocanın eşine karşı nafaka sorumluluğun içine, kocanın maddi gücüyle mütenasip ve normal öl-

⁸³ Şeyhülislam Minkârizâde Yahya Efendi, *a.g.e.*, s. 65a.

⁸⁴ Ahmet Demirci, *3 Numaralı Tokat Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007, s. 401.

⁸⁵ Ebû Zehra, *a.g.e.*, s. 163.

⁸⁶ Abdulvehhâb Hallâf, *el-Ahwâlü’s-şahsiyye*, 2. Baskı, Dâru’l-kalem, Kuveyt 1990, s. 75; Yaman, *a.g.e.*, s. 46-48; Çolak, *a.g.e.*, s. 115-120.

⁸⁷ Ebû’l-Hasan Burhânüddin Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelil Merğînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyetü’l-mübtedî*, Thk. Muhammed Adnan Derviş, C. I, Dâru’l-Erkâm, Beyrut t.y., s. 339; Hallâf, *a.g.e.*, s. 74; “Mehr”, *el-Mevsuatu’l-fıkhiyye*, C. XXXIX, Vizâretü’l-Evkaf ve-ş-Şuûnî’l-İslâmiyye, Kuveyt 2000, s. 151; Yaman, *a.g.e.*, s. 49.

çüler dikkate alınarak yiyecek, giyecek, konut, tedavi ve ilaç masrafları ile ihtiyaç halinde hizmetçi harcamaları girmektedir.⁸⁸

Kocanın nafaka ödemekle sorumlu tutulması için başlıca üç şart aranır. Birincisi, nikâh sahih bir akit ile yapılmış olmalıdır. Bundan dolayı fasit nikâh sözleşmeleri nafaka zorunluluğu gerektirmez. İkincisi, kadın evliliğe hazır bir fiziki olgunlukta olmalıdır, aksi halde evlilik için uygun beden gelişiminden yoksun olan kadın nafaka alamaz. Üçüncüsü, kadın kocasının istifade edeceği bir halde ve yerde olmalıdır. Kocasının konutuna taşınmayan ya da kocası izin vermeden evi terk eden kadın, nafaka hakkını yitirir.⁸⁹

3.2.1. Akıl Hastasının Evlilik Nafakası Sorumluluğu

Osmanlı mahkeme kararlarında evli mecnun erkeklerin nafaka yükümlüsü olduğu ve nafaka yükümlülüğünü vasilerinin yerine getirdiği görülmektedir. Örneğin 1914 tarihli Trabzon mahkemesindeki bir kayıтта; kendisinde akıl hastalığı olan ve bazen hastalığın şiddeti artan evli mecnun erkeğin vasîsi, mecnunun bizzat kendi malından hem hastaneye yatırılan mecnunun giderleri için hem de eşinin yiyecek ve giyecek masraflarının mecnunun malından ödenmesi için mahkemeden izin almıştır.

(...) Mehmed tesviye-i umuruna vasî-i mansûbesi amcası Edhem Ağa (...) mezbûr Mehmed'e bu kerre yine şiddetle cünûn ârz olmakla Dersaadet'e nakl ve tedavi itmek icâb eylediği ve zâtî'z-zevce dahî olduğundan Dersaadet'e götürülüp tedavi edilmesi için emvalinden mecnûn-ı mezbûrun tedavi ve infâk ve iksâsına ve zevcesinin dahî infâk ve iksâsına harc ve sarfı lazım kılacağı cihetle (...) mecnûn-ı mezbûr Mehmed'in nafaka-i şer'îyyesi dört yüz altmış dört kuruşun mecnûn-ı mezbûr Mehmed ve zevcesinin nafaka ve kisve bahâ kibel-i şer'den izin verilmeğın (...) 1914⁹⁰

3.2.2. Akıl Hastasının Evlilik Nafakası Hakkı

Osmanlı hukukunda evli mecnun kadınların yiyecek, içecek, giysi, mesken ve hizmetçi tutma gibi nafaka ihtiyaçları kocaları tarafından karşılanmaktadır.

3.2.2.1. Nafaka Olarak Yiyecek ve Giysi

Kadın kocasından habersiz kocasının evini terk ederse kocasının o kadına nafaka ödeme sorumluluğu ortadan kalkar.⁹¹ Ancak koca gönüllü olarak hanımını başkasının evine gönderirse ya da kadın kocasının izniyle evden giderse kadının nafakasını kocasının karşılaması gerekir.⁹²

⁸⁸ Merğînâni, *a.g.e.*, s. 327; Halebî, *a.g.e.*, s. 300; Hallâf, *a.g.e.*, s. 104; Yaman, *a.g.e.*, s. 51.

⁸⁹ Merğînâni, *a.g.e.*, s. 328; Halebî, *a.g.e.*, s. 301; Hallâf, *a.g.e.*, s. 105-107; "Nafaka", *el-Mevsuatu'l-fıkhiyye*, C. XLI, Vizâretü'l-Evkaf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 2002, s. 35-37; Celal Erbay, "Nafaka", *DİA*, C. XXXII, TDV Yayınları, İstanbul 2006, s. 282; Lütfiye Akgül, "İslâm Hukukunda Evli Kadının Nafakası ve Kapsamı", *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı: 62, 2015, s. 26.

⁹⁰ Abdurrahman Latifoğlu, *2110/296 Numaralı Trabzon Şer'îyye Siclinin Transkribi ve Değerlendirilmesi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005, s. 51.

⁹¹ Molla Hüsrev, *a.g.e.*, s. 347.

⁹² Aynî, *a.g.e.*, s. 498; Halebî, *a.g.e.*, s. 301; Hallâf, *a.g.e.*, s. 106-108; "Nüşûz", *el-Mevsuatu'l-fıkhiyye*, C. XL, Vizâretü'l-Evkaf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 2001, s. 287; Erbay, *a.g.e.*, s. 282.

1699 tarihli Konya mahkemesindeki bir kayıta; koca, mecnun hanımını boşamaksızın kaynanasının evine bırakmasından dolayı hâkim, kocanın hanımına nafaka vermesine hükmediyor.

“Nisâ nâm hatun meclis-i şer’-i şerîfde takrîr-i kelâm idüp kızım Ayşe nâm hâtuna cünûn müstevli olmağla zevci Ahmed b. Ali nâm kimesne mezbûreyi benim menzilime getirüp biraçup gidüp hâlâ benim hücrümde olmağla zevci-i mezkûr Ahmed’in malından olmak üzere mezbûre Ayşe için cânibi şer’den nafaka takdîr olunmak matlûbundur didikde (...) yevmî râyic-i fî’l-vakt onaltışar akça farz ve takdîr idüp be-her yevm meblağ-ı mefrûz-ı mezbûru mecnûne-i merkûmenin nafaka ve kisvesine ve sâ’ir havâyic-i zarûriyesine harc ve sarfa ve inde’l-ihhtiyâc istidâneye ve zafer vaktinde mezkûr Ahmed’in üzerine rücû’a izn virmeğın... 1699”⁹³

3.2.2.2. Nafaka Olarak Mesken

Erkeğin, hanımının mesken ihtiyacını karşılaması da nafaka yükümlülüğü içerisinde. ⁹⁴ Nafaka yükümlülüğü kapsamına giren kadının mesken ihtiyacının karşılanması birden fazla hanımı olan kişinin eşlerinin her birine ayrı mesken sağlama yükümlülüğü getirmektedir. ⁹⁵

1661 tarihli Eyüp mahkemesindeki bir kayıta; hâkimin, biri mecnun iki hanımı olan kocaya eşleri için ayrı ev tutmasını tenbih etmesi ve üç gün mühlet vermesi söz konusu edilmiştir.

“(...) Mustafa meclis-i şer’de eniştesi Receb Bey’in hâlâ taht-ı nikâhında olan li ebeveyn hemşirem Rabia bt. Hüdaverdi nâm esamme (sağır) ve mecnûneyi taht-ı icâremde olan bir bâb odamda iskân etmişiken zevci mezbûr Receb Bey âhar zevcesini dahî getirip hemşirem ile iskân eylediğinden suâl olunup zevcesini âhar menzile ihrâc etmek üzere kibel-i şer’den eniştem merkûm Receb Bey’e tenbîh olunmak matlûbundur deyicek gibbe’s-suâl mezbûr Receb Bey meclis-i şer’de zevceteyni beyt-i vâhidde sâkine idiğini ikrâr etmeğın min ba’d her birini bir menzilde iskân ettirmeyip Receb Bey’e tenbîh-i şer’i ve üç gün mehîl verilip (...) 1661”⁹⁶

3.2.2.3. Nafaka Olarak Hizmetçi İhtiyacı

Kocanın eşine karşı nafaka sorumluluğun içine, kocanın maddi gücüyle orantılı ve ihtiyaç halinde hizmetçi masrafları da dahil olmaktadır. ⁹⁷ Osmanlı mahkeme kayıtlarında hizmetçi masrafı da nafaka kapsamında değerlendirilmektedir.

1807 tarihli Tokat mahkemesindeki bir kayıta; mecnun kadının vasîsi olan erkek kardeşi bakıma ihtiyacı olan mecnun kız kardeşinin bir hizmetçiye

⁹³ Taşın, *a.g.e.*, s. 315.

⁹⁴ Aynı, *a.g.e.*, s. 489; Ebû Zehra *a.g.e.*, s. 243; “Süknâ”, *el-Mevsuatü’l-fikhiyye*, C. XXV, Vizâretü’l-Evkaf ve’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, Kuveyt 1992, s. 108.

⁹⁵ Şîrâzî, *a.g.e.*, s. 483; İbn Âbidîn, *a.g.e.*, s. 322; “Süknâ”, *a.g.e.*, s. 109; Akgül, *a.g.e.*, s. 31.

⁹⁶ *Eyüp Mahkemesi 74 Numaralı Sicil*, Haz. Hüseyin Kılıç “vd.”, İSAM Yayınları, İstanbul 2011, s. 318.

⁹⁷ Merğînânî, *a.g.e.*, s. 327; Halebî, *a.g.e.*, s. 300; Hallâf, *a.g.e.*, s. 104; Yaman, *a.g.e.*, s. 51; Akgül, *a.g.e.*, s. 32.

ihtiyacı olduğunu mahkemeye bildirmektedir. Bunun üzerine mahkeme, güvenirilir kişiler de sorarak mecnun kadının hizmetçiye ihtiyacı olduğuna karar vererek hizmetçi parasının mecnun kadının kocası tarafından karşılanmasına hükmediyor.

(...) Fatıma nâm hatun meslûbu'l-akl olub cününü inde's-şer' mütevatîren sabit olmağın mecnûne-i mezbûrenin li-ebeveyn erkarındaşı işbu mezbûr Mustafa Ağayı mecnûne-yi mezbûreye vâsi nasb ve tayîn ol-dahî takrîr-i kelâm idüb vasisi olduğum mecnûne-i mezbûre bir nefer hademeye eşedd-i ihtiyacı olmağla ücretle bir nefer hademe tayîn ve ücretini edâya zevc-i mezbûr es-Seyyid Ali Efendi'ye tenbîh olunması matlûbumdur didikde (...) beher yevm yirmişer pâra ücretle bir nefer hademe tayîn ve ücret-i mezkûreyi târîh-i kitâbdan edâya zevc-i mezbûr Ali Efendi'ye tenbîh bürle (...) 1807⁹⁸

4. Osmanlı Aile Hukukunda Akıl Hastalığının Talâk Hükümlerine Etkisi

Talâk, nikâh sözleşmesini bitirmek ve sonlandırmak kasdıyla kullanılan belirli lafızlarla erkeğin evlilik bağıni koparmasıdır.⁹⁹ Talâk terimi fesih ve tefrik terimlerinden anlam itibarıyla farklıdır. Fesih, nikâhta şahitlerin bulunmaması gibi kuruluşu esnasında var olan veya eşlerden birisinin irtidat etmesi gibi daha sonra oluşan bir arıza nedeniyle evlilik akdinin sona ermesidir.¹⁰⁰ Fesih hâkimin hükmüne gerek kalmadan hüküm doğuran haller (infisah) ve hâkimin hükmü ile fesih olmak üzere ikiye ayrılır. Eşlerden birinin dinden çıkması, sıhri hısımlığı gerektirecek bir eylemi ve evlilik engeli olduğunun (örneğin sütkardeşliğinin) tespiti gibi durumlarda infisah olur. Hâkimin kararıyla fesih ise denklik (kefaet) şartı bulunmadığı halde yapılan evlilik, mehrin misil mehirden eksik olması, eşlerden birinin Müslüman olmasına rağmen diğerinin Müslüman olmamakta direnmesi ve bulûğ muhayerliğinin kullanılması gibi hallerde fesih hâkimin kararı ile gerçekleşir.¹⁰¹ Tefrik ise hâkimin hastalık, kusur vb. nedenlerin bulunması halinde evliliğe son vermesi demektir.¹⁰²

İlke olarak boşama yetkisi kocaya verilmiştir. Boşama yetkisinin kullanılabilmesi için kocanın belli vasıflarının olması gerekir. Koca, boşayabilmek için fiil (edâ) ehliyetini taşıması, yani akıl sağlığı yerinde ve baliğ olmalıdır. Bu bakımdan akıl hastasının ve çocuğun sözleri muteber kabul edilmediği için boşamaları geçerlilik kazanmaz.¹⁰³ Akıl hastasının velisi onun adına bo-

⁹⁸ Şaban Demir, *10 Numaralı Tokat Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi*, Gaziösmanspaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 333.

⁹⁹ Halebî, *a.g.e.*, s. 259; "Talâk", *el-Mevsuatu'l-fikhiyye*, C. XXIX, Vizâretü'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 1993, s. 5; Yaman, *a.g.e.*, s. 62.

¹⁰⁰ Halebî, *a.g.e.*, s. 290; "Talâk", *a.g.e.*, s. 5; H. İbrahim Acar, "Talâk", *DİA*, C. XXXIX, TDV Yayınları, İstanbul 2010, s. 497; Yaman, *a.g.e.*, s. 62.

¹⁰¹ Ebû Zehra, *a.g.e.*, s. 277-278; Ali Bardakoğlu, "Fesih", *DİA*, C. XII, TDV Yayınları, İstanbul 1995, s. 432; Mustafa Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, 9. Baskı, Atlas Yayınları, Konya 2020, s. 377.

¹⁰² Molla Hüsrev, *a.g.e.*, s. 399; "Talâk", *a.g.e.*, s. 6; H. İbrahim Acar, "Tefrik", *DİA*, C. XL, TDV Yayınları, İstanbul 2011, s. 277.

¹⁰³ İbn Âbidin, *a.g.e.*, s. 450, "Talâk", *a.g.e.*, s. 15.

şamayı gerçekleştiremez.¹⁰⁴ Akıl hastalarının boşanması tefrik (hâkim kararıyla fesih) yoluyla gerçekleşir. Akıl hastalığı, Şâfi, ve Hanbeli mezheplerine göre hem erkek hem de kadın için nikâh esnasında karşı tarafın mecnun olduğunu bilen için nikâhtan sonra tefrik sebebi değil; bilmeyen için tefrik sebebidir.¹⁰⁵ Mâlikilere göre nikâh esnasında mevcut olan kadındaki akıl hastalığı, erkek için tefrik sebebidir. Nikâhtan sonra meydana gelen cünûn tefrik sebebi değildir. Kadın için ise nikâhtan önce veya sonra erkekte görülen akıl hastalığı tefrik sebebidir.¹⁰⁶ Hanefilere göre akıl hastalığı kefaet meselesinde dikkate alınan bir gerekçe olmadığı için hem erkek hem de kadın için akıl hastalığı tefrik (hâkim kararıyla fesih) sebebi değildir. Hanefilerden sadece İmam Muhammed'e göre kocası mecnun ise kadın için bu akıl hastalığı tefrik sebebidir.¹⁰⁷

4.1. Akıl Hastalarının Nikâh Feshi

Osmanlı uygulamasında da akıl hastalığı Hanefî mezhebindeki hâkim görüşüne göre bir boşanma sebebi olarak kabul edilmeyip sadece İmam Muhammed tarafından kabul edildiğinden, kadı şayet İmam Muhammed'in ictihadına göre kadılık yapma yetkisine sahipse boşanmaya karar verebilir, değilse veremez. Hâkimin İmam Muhammed'in ictihadına göre yetkilendirilebileceğine dair Ebussuûd Efendi'nin şöyle bir fetvası bulunmaktadır: *"Zeyd mecnûn olmakla hâkim zevcesi Hind'i şer'an tefrika kadir olur mu? el-Cevab: Hâkim İmam Muhammed kavliyle amele memur ise olur ve illâ olmaz."*¹⁰⁸

1895 Konya mahkeme defterine yansıyan örnekte, mecnun kocayla ilgili fesih davası bulunmaktadır. Bu örnekte kadın, kocasının nikâh esnasında mecnun olduğunu bilmeden nikâhlendiğini, halvet-i sahiha olmadan kocasının mecnun olduğunu anladığını ve müftüden fetva alarak bu nikâhın feshedilmesini istemektedir. Müftüden İmam Muhammed'in görüşüne göre alınan fetva sureti mahkeme defterine kaydedilmemiş. Ancak mecnunun nikâhının feshine cevaz veren İmam Muhammed'in ictihadına göre hüküm verme yetkisi olmayan kadı, alınan fetvanın gereğini yani nikâhın feshedilmesi hükmü verememektedir. Kadın kocasının nikâhtan çok önceleri mecnun olduğunu şahitlerce ispatlamasına rağmen mahkeme, iddia ve şahitleri dinlemekle yetinmekte ve nikâhın feshi yönünde bir karar verememektedir.

"(...) Fatma meclis-i şer' de takrir-i kelâm edip Mustafa'nın mecnûn olduğunu bilmeyerek muhızır-ı şuhûdda akd ve tezevvüc etmişim halvet-i sahiha vuku' bulmaksızın merkûmun mecnûn olduğu tahakkuk ederek taht-ı tevkîfa alınıp ve darüşşifaya izâmı der-dest olduğundan bahisle nikâh-ı mezkûrun yedimdeki fetvâ-yı şerife mücebince fesâdına binâen feshiyy-

¹⁰⁴ Hallâf, *a.g.e.*, s. 131.

¹⁰⁵ Şirbîni, *a.g.e.*, s. 221; Şirâzi, *a.g.e.*, s. 450-452; "Cünûn", *a.g.e.*, s. 101.

¹⁰⁶ Sahnûn, *a.g.e.*, s. 142-143; Bâcî, *a.g.e.*, s. 33-34; "Cünûn", *a.g.e.*, s. 101; Kıyılık, *a.g.e.*, s. 239.

¹⁰⁷ Fahrüddin Osman b. Ali b. Mihcen Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, C. III, Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, Bulak 1896, s. 25; Aynî, *a.g.e.*, s. 400-401; "Cünûn", *a.g.e.*, s. 101; Kumaş, *a.g.e.*, s. 101.

¹⁰⁸ M. Akif Aydın, *Osmanlı Hukuku Devlet-i Aliyye'nin Temeli*, İSAM Yayınları, İstanbul 2020, s. 252.

le icâbının icrasını davâ etmem üzerine bi'l-havâle memleket tabibi Sava Efendi tarafından merkûm Mustafa'nın üç beş seneden beri mecnûn olduğu komşuları tarafından resmen haber verilmesi üzerine tevkîfe alınarak bimârhaneye gönderilmesi haber verilmiş ve hakikaten zevc-i merkûm-ı mecnûnun ikâmeti me'zûn olmadığından (...) mezbûre Fatma Hâtun ik-râr-ı kelâm ederek akd ve tezvîc etmiş isem de merkûm hîn-i akidde cinnet ile mecnûn olup böyle mecnûnun ise akd-i nikâhı sahih olmayacağından nikâh-ı mezkûrun feshini taleb ederim dedikde (...) vasi-i mûmâ-ileyh Fatma'nın zevci Mustafa müddet-i medîdeden beri şuurı muhtell ve cûnûn-ı mutbık ile mecnûn olduğunu müdde'iyeye-i aleyh mezbûrenin tezvîci es-nâda dahi böyle cûnûn-ı mutbık ile mecnûn olduğunu biliriz ve şahidiz ve şehâdet ederiz. 1895¹⁰⁹

Konya mahkemesindeki bu kayıttan yaklaşık yüz yetmiş beş sene önce de İmam Muhammed'in, akıl hastalığının nikâh feshine sebep olacağı yönündeki ictihadının mahkemelerde yürürlükte olmadığı anlaşılmaktadır. 1720 yılında Kastamonu mahkeme kaydına yansıyan dava bu düşüncüyü ispatlar mahiyettedir. Mahkeme defterine yansıyan davada, kocası mecnun olan kadın nikâhın feshedilmesi için kocasının mecnun olduğunu gerekçe göstermemektedir. Nikâhın feshedilmesi talebinin gerekçesi kocasının iktidarsız (innîn) olduğunu iddia etmesidir. Hâkim, kadının iddiasını mecnun kocanın velisi üzerinden araştırmakta ve bir senelik tehir sonucunda mecnun kocanın iktidarsız olduğu anlaşılmaktadır. Ve hâkim kocanın mecnun olması gerekçesiyle değil iktidarsız olması gerekçesiyle nikâhın feshine (tefrîk) karar vermektedir.

"(...) Ahmed Ağa nâm mecnûnun velisi li-ebeveyn karndaşı Mustafa Ağa üzerine davâ ve takrîr-i merâm edüp zevcim mecnûn Ahmed bundan akdem beni nefsinde tezvîc ettikten bir sene mürûruna değin 'izâle-i bekâretime iktidâr olmayup' innîn olmakla hâlen bakireyim beni tatlik-i tefrîke kıbel-i şer'den bir sene te'cîl olunmak talebimdir dediği kadî-i mûmâ ileyh dahî târih-i mezbûrda te'cîl-i şer'i bir sene te'cîl edüp müddet-i te'cîl dahî tam olmuştur bu müddette zevcem mecnun-ı mezbûrun velisi işbu mezbûr Mustafa Ağa'dan suâl olunup takrîr ve tahrîr ve mücebini icrâ olunmak mütekarrir deyu ifadesi üzerine mezbûr dahî me'zûn bi'l-iftâ olan faziletlü İbrahim Efendi imzâsıyla mûmzâ bir kıta fetvâ-yı şerîfe ibrâz edüp fetvâ-yı şerîfte 'Hind Zeyd-i mecnunun innîn idiğini bilmeden nefsinde Zeyd'e tezvîc edüp badehu innîn zâhir olmakla Hind Zeyd'i hâkime bir sene te'cîl ettirdikten sonra bir sene mürûr edüp Zeyd Hind'e vâsıl olamasa Hind kendüyi Hâkime Zeyd'in velisi huzurunda tefrîk ettirmeğe kadir olur' buyrulup sicill-i mahtûme bade'n-nazar fi'l-vâki' târih-i mezbûrda mecnûn-ı mezbûr bir sene te'cîl olunup müddeti şer'iyeye dahî tam olduğu müsettar ve mukayyed bulunmağın gibbe'l-istintâk mecnûn-ı mezbûrun velisi ve karndaşı mezbûr Mustafa Ağa cevabında fi'l-hakîka hâl zikr olunan min-

¹⁰⁹ Hafize Albayrak, *Konya Şer'iyeye Sicillerinden 130 Nolu Defterin Değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi İstanbul Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 131.

vâl üzere olup müddeti şer'iyede dahî karındaşım mecnun-ı mezbûrun adem-i vusûlünü ikrâr ve itirâf edince hâkim-i muvakkı-ı sadr-ı kitâb dahî mezbûrların beyinlerini tefrik ile hüküm (...) 1720¹¹⁰

Osmanlı aile hukukunda 1917 yılında yayınlanan Hukuku Aile Kararnamesine kadar akıl hastalığı nikâhın feshine sebep olarak kabul edilmemiştir. Hukuku Aile Kararnamesinin 123.ü maddesinde İmam Muhammed'in görüşü kanunlaştırılmıştır. "Akd-i nikâhtan sonra tecennün edip de zevce hâkime bil-mürâcaa tefrikini talep etse hâkim tefriki bir sene müddetle te'cil eder. Bu süre zarfında cinnet zâil olmadığı ve zevce musır (ısrarcı) bulunduğu halde tefrike hükmeyleyler."

Kararnamenin çok kısa süre yürürlükte kalması mezkûr maddenin mahkeme defterlerine uygulama örneği olarak yansımamasını beraberinde getirmiş olmalıdır.

4.2. Akıl Hastalarının Talâkı

Osmanlı dönemi fetva mecmualarında da mecnunun talâkının geçerli olmadığı ifade edilmektedir:

"Zeyd hasta olup akli bi'l-küllüye zâil iken zevcesi Hind-i tatlik eylese talâk vâki' olur mu? el-Cevab: Olmaz."¹¹¹ "Cünûn-ı gayr-i mutbik ile mecnûn olan Zeyd zevcesi Hind'i cünûnu halinde bâinen tatlik eylese talâk vâki' olur mu? el-Cevab: Olmaz. Bu surette Zeyd ifâkat bulduktan sonra Hind-i mezbûreyi talâk-ı selase ile tatlik Zeyd Hind'i bilâ-hülle tezevvüc caiz olur mu? el-Cevab: Olmaz."¹¹²

Mahkeme kararlarına yansıyan örneklerde de mecnunun talâkının geçersiz olduğu görülmektedir. 1911 tarihli Diyarbakır mahkemesinde böyle bir karar bulunmaktadır. Kadın, mahkemede kocasının kendisini üç talak ile boşadığını, mehr-i müeccelini ve iddet nafakasını kocasının kendisine ödemesini istemektedir. Kocasısı ise kendisinin mecnun olduğunu ve karısını boşayıp boşamadığını hatırlamadığı söylemektedir. Kocanın mecnun olduğu şahitlerce ispatlandıktan sonra, mecnun kocanın ağzından çıkan üç talak lafzının hüküm doğurmayacağına ve nikâhın devamına karar verilmektedir.

"(...) Zeliha bt. Ömer nâm hâturn meclis-i şer'-i şerif-i enverde zevc-i dâhili olan Hasan b. Hacı muvâcehesinde davâ ve takrîr-i kelâm edip târih-i vesikadan sekiz mâh mukaddem işbu hâzır bi'l-meclis merkûm Hasan talâk-ı selâse ile beni tatlik eylemiş olduğundan zîmmetinde mütekarrir ve makûdun-aleyh olan iki yüz gurus mehr-i müeccel ile nafaka-i iddet-i muayyene-i ma'lûmem ve meûnet-i sükânâmu bana te'diye etmek üzere kûbel-i şer'den merkûm Hasan'a tenbîh olunması murâdımdır dedikde gib-be's-suâl merkûm Hasan cevâbında mezbûre zevcem Zeliha'yı tatlik ey-

¹¹⁰ Ahmet Rifat Güzey, *Şer'iyeye Sicillerine Göre XVII. Yüzyıl Sonları XVIII. Yüzyıl Başlarında Kastamonu*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011, s. 250.

¹¹¹ Şeyhülislam Minkârizâde Yahya Efendi, *a.g.e.*, s. 92b; Benzer fetva örneği için bkz. Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi, *a.g.e.*, s. 55.

¹¹² Şeyhülislam Minkârizâde Yahya Efendi, *a.g.e.*, s. 93a.

lediğime der-hatır edemediğim gibi mecnûn olmaklığım herkesin ma'lûm ve müsellemidir dedikte tekrar müdde'iyye-i mezbûre Zeliha'dan suâl olundukda cevâbında merkûm Hasan mecnûn olduğu ma'lûmum değildir deyu inkâr etmekle müdde'â-aleyh-i merkûm Hasan'dan def-i davâsına mutâbık beyyine talep olundukda muarrişân-ı merkûmân Molla Mustafa ve Hacı Ahmed Efendi nâm kimesneler li-ecli's-şehâde meclis-i şer'a hâzırân olup şehâdetleri makbûle olmağın mücebince merkûm Hasan'ın cinnetine ba'de'l-hüküm şer'an müdde'iyye-i mezbûre Zeliha'nın talâkının adem-i vukû'una (...) 1911¹¹³

4.3. Akıl Hastalarının Mehri

Boşanmanın mali sonuçlarından birisi de henüz kadına verilmemiş olan mehr-i müeccelin kadına hemen ödenmesidir. Kadın mehrini almadan vefat ederse mehir alacağı mirasçılara geçer. Koca hanımına vermesi gereken mehri onun mirasçıları öder.¹¹⁴

Osmanlı uygulamasında da akıl hastası olan boşanmış kadınların mehirlerinin mahkeme kararıyla vasîsine ödenmesi örnekleri bulunmaktadır. 1774 tarihli Üsküdar mahkemesindeki bir kayıttta; mecnun kadının vasîsi onu boşayan kocasından mehir alacağını talep etmektedir. Mahkeme kocanın mecnun karısının mehrini kadının vasîsine ödemesi kararını vermektedir.

(...) Ümmügülsüm hâtun tâmmü'l-akl olmayup zevci mutallıkı Mehmed Çelebi mahzarında vasisi olduğum kızım mezbûre Ümmügülsüm mezbûr Mehmed Çelebi'nin beş bin üç yüz akçe mehr-i müeccel tesmiyesiyle zevce-i medhûlün bihâsı iken sekiz ay mukaddem mezbûreyi tatlik itmekle zimmetinde ma'kûdün aleyh mehr-i müeccel-i mezkûrunu mezbûr Mehmed Çelebi'den bi'l-vesâye talep iderim deyü davâ ol dahi cevâbında sekiz ay mukaddem tatlikini ikrâr ve i'tirâf itmeğın mücebiyle meblağ-ı merkûm beş bin üç yüz akçe mehr-i müeccel-i mezkûrun edâsıyla mezbûr Mehmed Çelebi şer'an ilzâm olunduğu (...) 1774¹¹⁵

1666 tarihli Bâb mahkemesindeki bir kayıttta; mecnun kadının vasîsi, kocanın mecnun kadını boşadıktan sonra kendine ait eşyalarını ve mehir alacağını teslim ettiğini mahkemeye kaydettirmektedir.

(...) cünûn-ı mutbık ile mecnûne olan Raziye bt. Abdulah nâm hâtunun ahvâlini zabt ve emvâlini hıfz için taraf-ı şer'den vasî nasb ve ta'yin olundukda vesâyet-i mezbûreyi kabul eden Ali Çelebi nâm kimesne meclis-i şer'-i şerîfde takrîr-i kelâm edip mezbûre Raziye'nin mülkü olup mezbûr Mehmed Çelebi yedinde olan beynimizde ma'lûm (...) leğen ve bir ibrik

¹¹³ Nurullah Yalçınkaya, *408 Numaralı Lice Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013, s. 204.

¹¹⁴ Molla Hüsrev, *a.g.e.*, s. 342; Halebi, *a.g.e.*, s. 246; Ebû Zehra, *a.g.e.*, s. 209; "Mehri", *a.g.e.*, s. 173.

¹¹⁵ Zeynep Tuzcu, *Üsküdar 489 Numaralı Şer'iyye Sicili*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019, s. 181.

*ve bir kebîr tencere ve bir sağîr sahan ve bir şamdan ve mezbûre Ra-
ziye'nin mezbûr Mehmed Çelebi zimmetinde mütekarrir olan iki bin yüz
akçe mehr-i müeccelini mezbûr Mehmed Çelebi yedinden ahz u kabz eyle-
dim (...) bir nesnesi kalmadı (...) 1666.¹¹⁶*

1836 Kalecik (Ankara) mahkemesindeki bir kayıтта; ölen kadının mehir alacağı mecnun kocasının mallarından vasî marifetiyle ayrılarak ölen kadının mirasçılara verilmektedir.

*"(...) müteveffiyeye olan meslûb-ül-akıl Hafız Mehmed'in zevcesi Ayşe bt. Ha-
randi (...) mecnûn-ı mezbûr Hafız Mehmed'in hisse-i şâyiası irsen intikal
eden yedi yüz yetmiş kuruşa bâliğ olunup mebâliğ-i mezkûrun üç yüz elli
kuruşu mecnûn-ı mezbûr Mehmed'in üzerindeki mehr-i müsbet düyünü
olup (...) 1836"¹¹⁷*

Sonuç

Akıl hastalarının vücûb ehliyetleri tam ancak temyiz gücünden yoksun oldukları için edâ ehliyetleri yoktur. Sözlü tasarrufları hacir altında oldukları için onların hak ve sorumlulukları kanuni temsilcileri tarafından ifa edilir. Osmanlı hukukunda mecnunlar için düzenlenen hükümler İslam hukukuna uygun şekilde düzenlenmiştir. Şeyhülislam fetvaları ve mahkeme kararları örneklerinde görüldüğü üzere mecnunların velileri yoksa kendilerine mahkeme marifetiyle vasî atanarak sözlü tasarruflarından men edilmişlerdir. Veli ya da vasileri tarafından mecnunların şahsi ve mali hak ve sorumlulukları uygulama örneklerinde görüldüğü üzere yerine getirilmiştir.

Diğer mezhepler ve Hanefî mezhebi akıl hastalarının nikâhlanmaları konusunda velilik sıralaması dışında aynı görüşlere sahiptir. Hanefî mezhebi içinde nikâhla alakalı farklı görüş ileri süren sadece İmam Züfer'dir. Osmanlı dönemi fetva mecmualarında İmam Züfer'in görüşünün aksine bulûğa eren mecnunların nikâhının caiz olduğu yönünde fetvalar bulunmaktadır. Ayrıca mecnunların nikâhının velileri tarafından yapılabileceği; velisiz yapılan nikâh akitlerinin geçerli olmayacağı yönünde fetvalar bulunmaktadır. İncelenen mahkeme defterlerinde veliler tarafından gerçekleştirilen nikâh akdi örneklerine rastlamadık. Ancak bir kayıтта velinin mecnun kardeşinin kendisinden habersiz nikâhlandırılma teşebbüsüne itiraz etmesi ve itirazının kabul edilmesi örneğini gördük.

Mahkeme defterlerinde nikâhın mali sonuçlarından olan yiyecek ve giyecek masraflarının mecnun kocanın vasîsi tarafından hanımına ödenmesi örneği ve mecnun kadınların yiyecek, içecek, mesken ve hatta hizmetçi masraflarının kocaları tarafından karşılandığına dair örnekler görülmektedir.

Mecnunların talâk hükümleriyle alakalı şunları söylememiz mümkündür. Hem fetva mecmualarında hem de mahkeme kayıtlarında mecnunların talâkının geçerli olmadığını gördük. Ayrıntıda bazı farklılıklar olsa da Hanefîler

¹¹⁶ *Bâb Mahkemesi 3 Numaralı Sicil*, Haz. Rifat Güzalan, İSAM Yayınları, İstanbul 2011, s. 356.

¹¹⁷ Meltem Kılıç, *1 Numaralı Şer'iyye Sicil Defterine Göre Kalecik'in Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Kırıkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 147.

dışındaki mezhepler ve İmam Muhammed akıl hastalığını denklik kapsamına dâhil ederek mecnunun nikâhının feshini mümkün görürler. Hanefilerin çoğunluğunun görüşüne göre bu mümkün değildir. Osmanlı hukukunda da mecnunların nikâhlarının feshiyle alakalı davalarda yine Hanefilerin çoğunluğunun görüşüne göre hükümler verildiğini ve iddia sahiplerinin mecnunun nikâhının feshedileceği yönünde fetvalar alıp mahkemeye sunmalarına rağmen mahkemenin muhtemelen İmam Muhammed'in görüşüne göre hüküm verme yetkisinin olmamasından dolayı fetvalardaki hükümler mahkeme kararlarına yansımamıştır. 1917'de İmam Muhammed'in görüşüne uygun kanun çıkarılmıştır ancak bu kanunun uygulandığına dair bir veriye rastlanılmamıştır.

Mahkeme kararlarında, boşanma gerçekleştiğinde mecnun kadına ödemesi gereken mehr-i müeccelin kadının adına vasisine ödemesi ve kadın ölmüşse mirasçılara intikal eden mehrin ödenmesi örneklerini gördük.

Fetvalar ve mahkeme kararları örneklerini beraberce ele aldığımızda sonuç olarak şöyle demek mümkündür: Osmanlı aile hukukunda akıl hastalığının nikâh ve talâk hükümlerini etkilemesiyle alakalı verilen kararlar, Osmanlıda resmi mezhep olarak kabul edilen Hanefî mezhebi görüşleri çerçevesinde olmuştur.

Kaynaklar

ACAR, H. İbrahim: *İslâm Aile Hukuku*, Ensar Yayınları, İstanbul 2018.

_____ : "Talâk", *DİA*, C. XXXIX, TDV Yayınları, İstanbul 2010.

_____ : "Tefrik", *DİA*, C. XL, TDV Yayınları, İstanbul 2011.

AKGÜL, Lütfiye: "İslâm Hukukunda Evli Kadının Nafakası ve Kapsamı", *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı: 62, 2015.

ALBAYRAK, Hafize: *Konya Şer'iyye Sicillerinden 130 Nolu Defterin Değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi İstanbul Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

APAYDIN, H. Yunus: "Hacir", *DİA*, C. XIV, TDV Yayınları, İstanbul 1996.

_____ : "Velâyet", *DİA*, C. XLIII, TDV Yayınları, İstanbul 2013.

ARIKAN, Şeyma: *3 Numaralı Sivas Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

ATAK, Rıdvan: *2114 Numaralı Safranbolu Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu*, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

ATAR, Fahrettin: "Nikâh", *DİA*, C. XXXIII, TDV Yayınları, İstanbul 2007.

AVCI, Mustafa: *Türk Hukuk Tarihi*, 9. Baskı, Atlas Yayınları, Konya 2020.

AYDIN, M. Âkif: *Osmanlı Hukuku Devlet-i Aliyye'nin Temeli*, İSAM Yayınları, İstanbul 2020.

AYNÎ, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmud b. Ahmed b. Musa: *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye*, 2. Baskı, Dâru'l-fıkr, Beyrut, 12. Cilt, 1990.

Bâb Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, Haz. Rifat Güzalan, İSAM Yayınları, İstanbul 2011.

BÂCÎ, Ebû'l-Velid Süleyman b. Halef b. Sad b. Eyyub: *el-Müntekâ*, Thk. Muhammed Abdulkâdir Ahmed Atâ, 9. Cilt, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1999.

BARDAKOĞLU, Ali: "Ehliyet", *DİA*, C. VII, TDV Yayınları, İstanbul 1994.

_____ : "Fesih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 12/427-436, TDV Yayınları, İstanbul 1995.

_____ : "Vesâyet", *DİA*, C. XLIII, TDV Yayınları, İstanbul 2013.

BAYRAM, İbrahim Galip: *49 Numaralı Kütahya Şer'iyye Sicili Transkripsiyonu ve Edisyon Kritiği*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.

BUHÛTÎ, Mansur b. Yunus b. İdris: *Şerhu Münteha'l-İrâdât*, Thk. Abdulmuhsin et-Türki, 7. Cilt, Müessesetü'r-Risale, y.y., 2000.

CAN, Mehmet: *61 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

"Cünûn": *el-Mevsuatu'l-fikhiyye*, C. XVI, Vizâretü'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 1989,

ÇALIŞ, Halit: *İslam Hukukunda Ehliyet Teorisi*, Konya 2004.

ÇALIŞKAN, Adem: *159 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

ÇAVUŞZÂDE, Mehmet Aziz: *Dürrü's-Sukûk*, 2. Cilt, y.y., İstanbul 1861.

ÇEKER, Orhan: *İslam Hukukunda Akitler*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2006.

ÇETİN, Selman: *64 No'lu Manisa Şer'iyye Sicili*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

ÇOLAK, Abdullah: *İslâm Aile Hukuku*, Ensar Yayıncılık, İstanbul 2018.

DEBÛSÎ, Ebû Zeyd Abdullh b. Muhammed b. Ömer b. İsa: *Takvîmü'l-edille*, Thk. Halil Muhyiddin, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2001.

DEMİR, Ahmet: *159 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

DEMİR, Şaban: *10 Numaralı Tokat Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

DEMİRCİ, Ahmet: *3 Numaralı Tokat Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirilmesi*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

DÖNMEZ, İbrahim Kâfi: "Cünûn", *DİA*, C. XIII, TDV Yayınları, İstanbul 1993.

DUMLUOĞLU, Enbiya: *7 No'lu Kütahya Şer'iyye Sicili Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

EBÛ ZEHRÂ, Muhammed: *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 2. Baskı, Dâru'l-fikri'l-Arabî, y.y., 1950.

“Ehliyyet”: *el-Mevsuatu'l-fikhiyye*, C. VII, Vizâretü'l-Evkaf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 1986.

ERBAY, Celal: “Nafaka”, *DİA*, C. XXXII, TDV Yayınları, İstanbul 2006.

Eyüp Mahkemesi 74 Numaralı Sicil, Haz. Kılıç, Hüseyin vd., İSAM Yayınları, İstanbul 2011.

GÜNGÖREN, Ayşe: *12 Numaralı Konya Şer'iyye Sicili Değerlendirme ve Transkripsiyon*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

GÜZEY, Ahmet Rifat: *Sicillerine Göre XVII. Yüzyıl Sonları XVIII. Yüzyıl Başlarında Kastamonu*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

“Hacr”: *el-Mevsuatu'l-fikhiyye*, C. XVII, Vizâretü'l-Evkaf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 1990.

HALEBİ, İbrahim b. Muhammed b. İbrahim: *Mülteka'l-Ebhur*, Thk. Vehbî Süleyman el-Ulbânî, 2. Cilt, y.y., 1986.

HALLÂF, Abdulvehhâb: *el-Ahvâlü'ş-şahsiyye*, 2. Baskı, Dâru'l-kalem, Kuveyt 1990.

HUDÂRÎ, Muhammed b. Afifi el-Bâcûri: *Usûli'l-fikh*, el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, İskenderiye 2002.

İBN ÂBİDİN, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşki: *Reddü'l-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr*, Thk. Ali Muhammed Muavvid, 12. Cilt, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad, 2003.

İBN KUDÂME, Muvaffakuddin Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed: *el-Muğni*, Thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, 3. Baskı, 15. Cilt, Dâru Âlemü'l-Kütüb, Riyad 1997.

İBN MANZÛR, Muhammed b. Mükerrerem: *Lisânü'l-'Arab*, Nşr. Abdullah Ali el-Kebîr, Dâru'l-Maârif, Kahire, ts.

İBN RÜŞD, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed: *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, Thk. Ali Muhammed Muavved, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2007.

KÂSÂNÎ, Alâüddin Ebû Bekir b. Mesûd: *Bedâi'u's-sanâi' fi tertibi'ş-şerâi'*, 2. Baskı, 7. Cilt, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1986.

KARAKAYA, Emre: *2114 Numaralı Safranbolu Şer'iyye Sicil Defterinin Transkripsiyonu*, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

KAYA, Fatih Mehmet: *94 No'lu Kütahya Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

KILIÇ, Meltem: *1 Numaralı Şer'iyye Sicil Defterine Göre Kalecik'in Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

KIYLIK, Mustafa Harun: *İslâm Kişi Hukuku Açısından Akıl Hastalığı*, Fecr Yayınları, Ankara 2021.

KOÇAK, Muhsin: “Ehliyyetin Tesiri Açısından Sarhoşluk”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 5, Samsun 1991.

KOÇAK, Zeki: “İslam Hukuk Metodolojisinde Ehliyet ve Kısımları”, *Diyanet İlmî Dergi*, C. XXXIX, Sayı: 4, Ankara 2003.

KÖSE, Saffet: *İslam Hukukuna Giriş*, 3. Baskı, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2003.

KUMAŞ, Ali: *İslâm Engelliler Hukuku*, 3. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020.

KÜLEK, Ahmet: *71 Numaralı Gaziantep Şer’iyye Sicili Transkripsiyon*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

LATİFOĞLU, Abdurrahman: *2110/296 Numaralı Trabzon Şer’iyye Sicilinin Transkribi ve Değerlendirilmesi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

“Mehr”: *el-Mevsuatu’l-fikhiyye*, C. XXXIX, Vizâretü’l-Evkaf ve’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, Kuveyt 2000.

MENEKŞE, Ömer: “İslâm Hukukunda Alzheimer Hastalığının Edâ Ehliyeti Üzerindeki Etkileri”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 27, Konya 2016.

MERĞİNÂNÎ, Ebû’l-Hasan Burhânüddin Ali b.Ebi Bekr b. Abdilcelil: *el-Hidâye şerhu Bidâyeti’l-mübtedî*, Thk. Muhammed Adnan Derviş, 2. Cilt, Dâru’l-Erkâm, Beyrut, t.y.

MOLLA HÜSREV: *Dürerü’l-hükkâm fî şerhi Gureri’l-ahkâm*, 2. Cilt, Mir Muhammed Kütüphanesi, İstanbul 1890.

MUZAFFEROVA, Saadet: *Üsküdar Kadılığı 420 Numaralı Şer’iyye Sicili Defteri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012.

“Nafaka”: *el-Mevsuatu’l-fikhiyye*, C. XLI, Vizâretü’l-Evkaf ve’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, Kuveyt 2002.

NARİNÇ, Ökkeş: *64 Numaralı Gaziantep Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

“Nikâh”, *el-Mevsuatu’l-fikhiyye*, C. XLI, Vizâretü’l-Evkaf ve’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, Kuveyt 2002.

“Nüşûz”, *el-Mevsuatu’l-fikhiyye*, C. XL, Vizâretü’l-Evkaf ve’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, Kuveyt 2001.

ONUR, Mehmet: *İslam Hukukunda Ehliyet Arzaları ve Sefeh*, Kitâbi Yayınları, İstanbul, 2019.

_____ : “İslam Hukukunda Sefeh Durumu ve Sefihin Hacri”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. III, Sayı: 5, Kilis 2016.

PEZDEVÎ, Ebû’l-Hasen Ebû’l-Usr Fahrü’l-İslâm Ali b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerim: *el-Usûl*, Mektebetü Mişkâti’l-İslâmiyyeti, y.y., t.y.

SAHNÜN, Abdüsselâm b. Said et-Tenûhi: *el-Müdevvenetü’l-kübrâ*, 4. Cilt, Darü’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 1994.

SERAHSÎ, Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed: *el-Mebsût*, 31. Cilt, Dâru’l-Marife, Beyrut t.y.

_____ : *Usûlü’s-Serahsi*, Thk. Ebu’l-Vefâ el-Afgâni, 2. Cilt, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 1993.

“Süknâ”: *el-Mevsuatu'l-fikhiyye*, C. XXV, Vizâretü'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 1992.

ŞAHİN, Yonca: *Safranbolu 2112 Numaralı Şer'îye Sicili Transkribi*, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

ŞAFÎİ, Muhammed b. İdris: *el-Ümm*, Thk. Rifat Fevzi Abdulmuttalib, 11. Cilt, Darü'l-Vefâ, y.y., 2001.

ŞENER, Abdülkadir: “İslâm Hukukunda Hacr”, *AÜİFD*, C. XXII, Ankara 1978.

ŞEYHÜLİSLAM ÇATALCALI ALİ EFENDİ: *Fetavâ-yı Ali Efendi*, TBMM Kütüphanesi, Eser No: 1927/841, İstanbul 1894.

ŞEYHÜLİSLAM FEYZULLAH EFENDİ: *Fetavâ-yı Feyziye*, Haz. Kaya, Süleyman, Klasik Yayınları, İstanbul 2009.

ŞEYHÜLİSLAM MİNKÂRİZÂDE EFENDİ: *Fetavâ-yı Yahya Efendi*, British Museum, No. 135, Londra, 65a-92b-93a.

ŞİRÂZÎ, Ebû İshak Cemalüddin İbrahim b. Ali b. Yusuf: *el-Mühezzeb fi fikhil-İmam eş-Şafîi*, 3. Cilt, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1995.

ŞİRBİNÎ, Muhammed b. Ahmed el-Hatib: *Muğni'l-Muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*, 4. Cilt, Dâru'l-Marife, Beyrut 1997.

“Talâk”: *el-Mevsuatu'l-fikhiyye*, C. XXIX, Vizâretü'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 1993.

TANRİSEVEN, Ruken: *12 No'lu Antalya Şer'îyye Sicili Defterine Göre 1862-1864 Yılları Arasında Antalya Şehrinin İdari ve Sosyo-Ekonomik Durumu*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

TAŞIN, Mustafa Fırathan: *651 Numaralı Konya Şer'îyye Sicili Değerlendirme ve Transkripsiyon*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

TEKDAL, Danyal: *208 Numaralı Mardin Şer'îyye Sicili*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

TUZCU, Zeynep: *Üsküdar 489 Numaralı Şer'îyye Sicili*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

“Velâyet”: *el-Mevsuatu'l-fikhiyye*, C. XLV, Vizâretü'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 2002.

UZUNPOSTALCI, Mustafa: “İslam Hukuku Açısından Ehliyet”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8, Konya 2006.

YALÇINKAYA, Nurullah: *408 Numaralı Lice Şer'îyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

YAMAN, Ahmet: *İslâm Aile Hukuku*, 4. Baskı, Yediveren Yayıncılık, Konya 2002.

ZEYDAN, Abdulkerim: *el-Vecîz fi Usûli'l-fikh*, Müessesetü Kurtuba, Beyrut 1987.

ZEYLAÎ, Fahrüddin Osman b. Ali b. Mihcen: *Tebyñnü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, 6. Cilt, Matbaatü'l-Kübrâ el-Emiriyye, Bulak 1896.

ZUHAYLÎ, Vehbe: *Usûli'l-fikhil-İslâmî*, 2. Cilt, Dâru'l-Fikr, Şam 1986.

Extended Abstract

The Effect Of Mental Illness On Verdicts Regarding Marriage And Talaq In Ottoman Family Law

In this study, the effect of mental illness on marriage and talaq provisions in Ottoman family law will be discussed with reference to fatwa journals and court books, which are considered as primary sources in Ottoman legal history studies.

Since the mentally ill are prohibited from verbal disposition in Islamic family law, their parents or guardians represent them in matters related to the results of marriage and talaq.

The guardian fulfills the duty of representation in both personal and financial matters. The vasi is authorized by the appointment of the court and his authority is limited only to financial matters.

The court proceedings regarding the mentally ill in Ottoman law are as follows. First of all, whether the people who are claimed to be insane are really insane or not is determined by considering the answers given to the questions asked to them in the courtroom and the reports of experts or doctors. If there is a lawsuit in which the majnun is a party, it is sometimes recorded in the court books that the person concerned is defiant, in order to be able to decide about the event without wasting time. Sometimes the residents of the neighborhood and sometimes the guardian of the majnun go to the court and record in the court book that if something happens to the majnun they are taking care of, they will not be sued by anyone.

Marrying the mentally ill by their parents is valid according to the majnun of fiqh scholars. Hanafis believe that mental illness is congenital or acquired; They accept that the guardian has the authority to perform the marriage of the mentally ill person, regardless of whether it is before or after puberty. According to Imam Zufer, one of the Hanafis, if the mental illness occurred after puberty, it is not valid for the majnun to be married by his guardian.

In the fatwa journals of the Ottoman period, it is stated that it would be valid for the maiden who reached puberty to be married by the guardian of the marriage, in accordance with the opinion of the majority of Hanafis. There are provisions in the Ottoman court records that marriages without guardians are not valid.

According to Islamic law, one of the financial consequences of marriage is the husband's obligation to provide for his wife's alimony, which consist of food, clothing, housing, treatment expenses and maid expenses. It is seen in the Ottoman court decisions that married mad men were liable for alimony and their guardians fulfilled the alimony obligation. In the Ottoman court books, the alimony needs of married wives such a food, drink, clothing, housing and keeping servants are met by their husbands.

Talaq is a man's breaking the marriage bond with certain words used with the intention of ending the marriage contract. The term talaq is different in meaning from the term's termination and separation.

In principle, the power to divorce is given to the husband. In order for the divorce authority to be used, the husband must have certain qualifications. In order to divorce, the husband must have the capacity to act, that is, he must be of sound mind and fish. In this respect, since the words of the mentally ill and the child are not considered valid, their divorce is not valid. The guardian of the mentally ill person cannot perform the divorce on his behalf. The divorce of the mentally ill takes place by way of annulment. According to Hanafis, mental illness is not a reason for termination for both men and women. According to Imam Muhammed, among the Hanafis, this mental illness is a reason for separation for a woman if her husband is a majnun.

It is possible to say the following about the talaq decrees of the majnuns. We have seen that talaq of dictators is not valid in both fatwa journals and court records. Even though there are some differences in the details, sects other than Hanafis and Imam Muhammed consider it possible to annul the marriage of a mad man by including mental illness in the scope of equivalence. In the view of the majority of Hanafis, this is not possible. In Ottoman law, judgments were given in cases related to the annulment of the marriage of the majnun, according to the opinion of the majority of Hanafis, and although the claimants received and submitted to the court fatwas that the marriage of the majnuns would be annulled, the judgments in the fatwas were not subject to the court decisions, probably because the court did not have the authority to make a judgment according to the opinion of Imam Muhammed not reflected. In 1917, a law was enacted in accordance with the opinion of Imam Muhammed, but no example was found in the court records that this law was applied.

In the Ottoman court decisions, we have seen examples of the payment of the mehr-i müeccel which should be paid to the mad woman when the dicorve takes place, and the payment of the mehir that is passed on to her heirs if the woman dies.

When we consider the examples of fatwas and court decisions together, it is possible to say as follows: The decisions made regarding the effect of mental illness on marriage and talak provisions in Ottoman family law were within the framework of the Hanafi sect, which was accepted as the official sect in the Ottoman Empire.